

Börtönben végzett csoportmunka és annak hatékonyságvizsgálata előzetes fogva tartásban lévő fiatalokkal

Szerzők: Gossányi Judit szociálpedagógia szak
Szeverényi Gábor szociálpedagógia szak

Konzulens: Dr. Ludányi Ágnes tanszékvezető főiskolai docens

*(Pedagógia, Pszichológia, Közművelődési és Könyvtartudományi
Szekcióban III. helyezés)*

1. A kutatás előzményei

A börtönhöz kapcsolódó első csoportvezetési élményem harmadéves koromban ért. Akkor érkezett a tanszék felé egy kérés az egri bv. intézettől, hogy különböző foglalkozásokat tartsunk a börtönben fogva tartott elítéltek számára.

Ugyanebben az intézményben korábban is folytak foglalkoztató programok, melyeket művelődésszervező szakos hallgatók tartottak, de ezek néhány év után kimerültek, a kapcsolat megszakadt a börtön és a diákok között. A börtönnevelők vezetője, aki szintén szociálpedagógusként végzett, azzal a kérdéssel fordult tanszékünkhöz, hogy vállalná-e szociálpedagógus hallgatók delegálását intézményükbe, illetve a feladathoz kedvet érző diákok munkájának felügyeletét, szupervízióját.

Elsőként egy női csoportot választottunk, melynek középpontjába az anyaság, a család témakörét helyeztük. A többi páros is előre megnevezte, hogy mely témakörrel kíván foglalkozni, így kívántuk elérni, hogy a rabok érdeklődésük és érintettségük szerint egy, maximum két csoportba jelentkezzenek. A jól kitalált témák feldolgozására épített csoportok azonban fedték egymást, folyamatos volt a tagok vándorlása a különböző csoportok között, tehát nem lehetett állandó csoportokat kialakítani. Éreztük, hogy nem értették meg annak a lényegét, amiért a csoportok elkülönülnek egymástól, amiért a csoportoknak külön vezetőpárosaik vannak, amitől a csoport csoporttá lesz. Fontos következtetést vontunk le ezen tapasztalatainkból, mégpedig, hogy a csoportokkal kapcsolatos információkat közvetlenül nekünk kell átadni nekik ahhoz, hogy világossá váljon működésük célja.

A következő félévben újból nekivágtunk egy csoport beindításának. Úgy gondoltuk, érdemes volna az intézményben raboskodó, de még első fokú

ítéletüket váró fiatal fiúkkal külön foglalkozni, tehát az előzetes letartóztatásban lévő fiatalokúakkal kívántunk dolgozni. Létre is jött ez a csoport, igaz, nem egykönnyen, hiszen ki kellett válogatni azokat a fiúkat, akik egymás bűntársaiként nem kerülhettek egy helyiségbe, illetve azokat is, akik valószínűleg nem tudnának együttműködni a többiekkel és velünk (ezekben a részletekben a börtönnevelőség ismereteire kellett hagyatkoznunk). Így a „felhasználható” fiatalokúak száma nem volt elegendő egy csoport megalakításához, ezért a fiatal felnőtt, férfi, szintén előzetesben lévő állományból pótoltuk ki a hiányzó legénységet. A csoport átlagéletkora így is 19 év körül volt.

Egy évnyi börtöntapasztalat után kezdtünk észrevenni olyan törvényszerűségeket a csoportműködésben, melyeket a zárt, büntetés-végrehajtási intézményi környezetnek tulajdonítottunk. Ezen törvényszerűségek igazolására egy újabb csoport beindítására vállalkoztunk, hasonló célcsoporttal, mint az előző esetében, azzal a különbséggel, hogy itt nem voltak fiatalokúak, de a csoport összes tagja előzetes fogva tartott státusban volt, és egyikük sem volt idősebb 22 évesnél.

2. Elméleti bevezető

Ennek a fejezetnek az első felében a bűnözésről általában, és a büntetés-végrehajtás magyarországi gyakorlatáról lesz szó. A második részben pedig a csoportlélektan nemzetközi hátterét és fejlődését, a hazai börtönökben már működő egyéni és csoportos terápiákat, és egy beilleszkedési zavaros serdülőkkel folytatott pszichoterápiás program és az általunk kidolgozott csoportfoglalkozás sorozat párhuzamba állítását fejtem ki. Végezetül bemutatom a csoportkutatás néhány kardinális problematikáját.

2.1. A bűnözés

A bűnelkövetést a szociológia tudománya a devianciák, a társadalomba való beilleszkedés zavarai közé sorolja. A devianciát úgy határozhatjuk meg, mint olyan normáknak vagy normarendszereknek a megszegését, amelyeket egy közösség vagy társadalom jelentős része elfogad. Minden társadalmi norma együtt jár bizonyos szankciókkal, amelyek elősegítik a konformitást, és védelmet nyújtanak a nonkonformitással szemben. A szankció mások részéről megnyilvánuló reakciót jelent egy egyén, vagy egy csoport viselkedésével kapcsolatban, amely az adott norma követését igyekszik biztosítani. A modern társadalmakban a formális szankciók fő típusai a bíróságok és börtönök által megtestesített büntetési rendszerhez kapcsolódnak. A jogszabályok a kormányzatok által érvként meghatározott normák, melyeket az állampolgároknak kötelességük követni, s amelyek megszegőit a hatóságok

formális szankciókkal büntetik. Ahol léteznek jogszabályok, ott léteznek bűncselekmények is, hiszen a bűncselekményt legegyszerűbben úgy definiálhatjuk, mint jogsértő magatartás.

2.2 A büntetés-végrehajtás magyarországi gyakorlata és ellentmondásai

A legsúlyosabb társadalmi elítélés, ami a törvényeket sértő viselkedés megbüntetéseként érheti az egyént, az a szabadságvesztés-büntetés. A börtön a büntetés letöltésének helyszíne, a bűnhődés háza, mert a bűncselekményt elkövetőnek bűnhődnie kell. Ezt az állam az igazságszolgáltatáson keresztül biztosítja, erre erős hatást gyakorol és így befolyásolja az aktuális gazdasági, kulturális, politikai helyzet, különböző érdekcsoportok és a közvélemény. Emiatt a börtön büntető funkciója mellett a hagyományosan elvárt elrettentő funkció és a javító-nevelő funkció hol felerősödik, hol gyengül, egymáshoz viszonyított aránya változik.

A *büntetés* funkcióról ma azt valljuk, hogy a fizikai elszigeteltség, a szabadság korlátozása jelenti a bűnhődést, „ez a rossz, amit a bűnöző megérdemel”, de néha ezt sem fogadja el a közvélemény tetтарыыos büntetésnek.

Az *elrettentés* – *generális prevenció*¹ – funkciója egy soha be nem bizonyított kapcsolatra épül, hogy ez a hatás egy belső gátlást hoz létre az emberekben.

A harmadik feladattal kapcsolatos általános felfogás, hogy a bebörtönzés időtartamát fel kell használni a rab korrekciójára, nevelésére, hogy alkalmassá váljon a társadalmi visszailleszkedésre.

Az ilyen jellegű munka viszont nehezen valósítható meg az előző két funkció szorításában. Ahhoz, hogy ez teret nyerjen, átfogó intézményi reformokra van szükség, a megfelelő szakembereket kell alkalmazni, és hatékony kezeléaprogramokat kell kidolgozni.

A magyarországi jogszabályok a *reszocializálás*² eszméje köré szerveződnek. E cél elérése érdekében a büntetés-végrehajtási intézmény feladata az elítélt nevelése: önbecsülésük és felelősségérzetük fenntartása, a társadalmi hasznosság tudatának kialakítása, szabadulásuk után a társadalom életébe való beilleszkedés elősegítése.

A nevelési folyamat magában foglalja az elítélt személyiségének megismerését, megfelelő *foglalkoztatását* és önképzést, a *rehabilitációs* és *szabad-*

---

¹ Elriasztás útján a bűncselekmény elkövetésének megelőzése

² Az érvényes jogszabályok szerint a szabadságvesztés-büntetés célja, hogy az ítéletben, más jogszabályokban meghatározott joghátrányt érvényesítse, valamint elősegítse az elítélt szabadulása utáni társadalmi beilleszkedését és újabb bűncselekményektől való tartózkodását (1993. évi XXXII. Törv. 9.§)

idős-programok szervezését, a családi és társadalmi kapcsolatok támogatását (6/1996. IM rendelet 68.§).

A gyakorlatban azonban finanszírozási hiányosságok miatt a börtönöket nehéz megfelelő ütemben korszerűsíteni, a személyzet szakmai képzettségét növelni. A büntetőpolitika lassú, nehézkes reformja miatt – amely az *alternatív büntetési*³ *formák* bevezetését célozná – a szabadságvesztésre ítélték aránya várhatóan nem csökken, új börtönök létesítésére csekély a remény, így a jelenlegi helyzet előreláthatóan hosszú időn át fennmarad.

2.2.1 Belső ellentmondások

A bv. külső szorító dilemmái mellett belső ellentmondások is nehezítik a rendszer adekvát működését. „A börtön intézménye önmagában hordoz számos immanens (belső lényegéhez tartozó) ellentmondást, melyek a rendszerből magából fakadnak és legfeljebb mérsékelhetőek, de meg nem szüntethetőek” (Csetneky, 1984.) .

Az ellentmondások közül azokat fogom megvilágítani, amelyekből kristálytisztán látszik a miénkhez hasonló programok hiánya, és amely az ellentmondásokra választ és feloldást tudna nyújtani.

„A társadalom képviselői egy egyént kiemelnek, és erőszakkal kisebbségi státusba helyeznek. Így a börtön nem csak fizikailag különíti el a bentlakókat, hanem rendszeresen erősíti a rájuk illesztett alsóbbrendű bűnöző státusukat” (Grosser, 1960.).

Stigma. Ettől szabadulni szinte lehetetlen, és olyan mélyen gyökerezik bennük, hogy nem is küzdenek azért, hogy lemossák ezt a bélyeget. Ezzel a problémával többször is találkoztunk és beépítettük a foglalkozásokba, annak a problematikáját, hogy ezt miként lehet kezelni, és hogy nem érdemes fölötte elsiklani.

Az ellentmondás másik serpenyőjében a börtön céljai közé felvett reszocializáció égisze alatt a státuszjavítást is meg kell oldani, hiszen csak úgy valósulhat meg sikeres visszailleszkedés, ha a büntetés letöltése után a bekerüléskori státusnál jobb vagy ugyanolyan helyzetből tud indulni az elítélt.

Az elítélt nem önként kerül börtönbe, kényszerítik a fogva tartás eltűrésére, munkavégzésre, szabályok betartására, és kényszer hatására vesz részt különböző programokon. Az általunk lefolytatott csoportfoglalkozás-sorozat sikerének egyik fontos összetevője lenne az önkéntes részvétel.

Ezért dolgoztunk ki egy fél-önkéntes rendszert. A számítógépes nyilvántartásból megkaptuk a potenciális csoporttagok névsorát (haragosok, büntárak jelenléte kizárva), majd ezzel a névsorral celláról-cellára járva próbáltuk

---

³ Szabadságvesztés-büntetést helyettesítő büntetés, pl. házifogság, elektronikus távörzés, társadalmi felügyelet, terápiás kurzusra kötelezés

a fogva tartottak érdeklődését felkelteni, és természetesen megajánlottuk nekik az önkéntesség lehetőségét is.

A fogva tartottak a börtönben erősen függő helyzetben vannak, alárendelve a szabályoknak és az azokat kikényszerítő személyeknek. Ez a helyzet kiszolgáltatottá és önállóságuktól megfosztottá teszi őket. Azonban a sikeres visszailleszkedésükhöz az önállóságuk és döntéskéességük fenntartására elengedhetetlen. Mivel a bv. reformját nem tűzhetjük ki célként, ezért olyan programok, foglalkozások megszervezése szükséges, ahol a résztvevőket sokszor hozzuk döntési helyzetbe, sokszor kell választaniuk, hogy ezen képességüket szinten tartsuk, és a döntési helyzetből fakadó feszültséget le is vezessük.

A benti élet szükségszerűen zárt. Minden fontos élettevékenység ugyanazon a helyen zajlik, az intimszféra eltűnik, a mozgásszabadság korlátozott. Ez alapvető feszültségforrás, és számos kísérlet is bizonyítja, hogy ez az agresszív megnyilvánulások melegágya. A zártság a börtön irányítása szempontjából kívánatos. A lezárt terek áttekinthetőek, egyszerűbb az ellenőrzés. Ha viszont különféle aktivitási formák zajlanak, ez a kívánatos rend felborul, ellenőrizhetetlenné válik.

Ez hiedelem. Hiszen a szabadabb mozgást biztosító börtön belső biztonsága valószínűleg nagyobb, mert így a bezártságból fakadó frusztrációs feszültségek nem jelennek meg. Ezért a foglalkozásokon sokmozgásos, fizikai aktivitást igénylő tevékenységre is szükség van.

Általában nem kívánatos az, hogy az elítéltek teljesen szabadon kommunikálhassanak egymással, sőt néha ezt erőteljesen korlátozzák is (pl. szökési kísérlet miatt). Ahhoz, hogy a nevelő képes legyen közreműködni a reszocializációs folyamatban, állandó interakció szükséges közte és az elítélt között. Az őrök pedig igyekeznek minél rövidebb parancsokat osztogatni, hogy ezzel is elkerüljék a „bizalmaskodást”, és fenntartsák a fölérendelt helyzetüket. Ezért fontos, hogy más kinti személyekkel is találkozhassanak, és velük tartalmas beszélgetéseket folytathassanak, tehát folyamatosan érezzék a normál emberi kommunikáció hatóerejét.

A következőkben a *célcsoport*⁴ börtönön belüli speciális – előzetesen fogva tartott – státusából fogom a program szükségességét fókuszba állítani.

2.3 Előzetesen letartóztatottak

Az előzetes letartóztatás a legsúlyosabb személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés, amelynek alkalmazására a büntetőeljárás törvényben

---

⁴ Az egri bv. intézmény előzetes fogva tartásában lévő hat, 19–22 éves korú fiatal felnőtt férfi, akik az általunk elvégzett vizsgálat alanyai voltak, ahol is a bennük lezajlott változásokat és a belőlük alakult csoport hatékonyságát vizsgáltuk

meghatározott esetekben, módon és ideig kerülhet sor, amikor az elkövetői bűnösség kérdéséről a bíróság jogerősen még nem döntött. Célja: a büntető-eljárás eredményes lefolytatásának biztosítása. Elrendelésének általános és különös feltételei is vannak.

Általános feltételek (egyszerre kell fennállni):

- a gyanúsítottal szemben fennáll a bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja, amit közöltek is vele
- szabadságvesztéssel legyen fenyegetett a bűncselekmény
- a nyomozást már elrendelték
- kizáró ok nem áll fenn
- fiatalkorúaknál plusz feltétel csak a bűncselekmény különös tárgyi súlya esetén alkalmazható

Különös feltételek:

- megszökött, hatóság elől elrejtőzött, vagy szökésétől lehet tartani.

2.3.1 Az ártatlanság védelme⁵

Ezen alapelv szabja meg az előzetes letartóztatottakkal kapcsolatos szabályozás valamennyi fontosabb rendelkezését. Például: a jogerősen elítéltekkel azonos elbírálás alá nem vonhatók, nem kötelezhetik a formaruha viselésére.

2.3.2 Ambivalens (tarthatatlan) helyzet

A bv. intézményekben az előzetesen letartóztatottaknak többszörösen is bizonytalan a helyzetük. Egyrészt az ártatlanság védelme miatt nem kezelhetők úgy, mint az elítéltek. Ez hátrányosan érinti őket, mivel elhelyezésük, mozgásterük, kontrolláltságuk a legszigorúbb elítélt kategóriai szabályaihoz hasonló, munka- és szabadidő eltöltési lehetőségeik korlátozottak. Másrészt, bár büntetés-végrehajtási szabályok vonatkoznak rájuk, a munkába állítás, látogatás és levelezés ellenőrzésében a döntési jogkör a bíróságé, amely az ítélezés érdekeinek megfelelően dönt. Mindezek fokozzák az előzetes letartóztatottban a bizonytalanság, szorongás érzését. Számukra a fogva tartás hossza kiszámíthatatlan, a bírósági ítélet kimenetele kétséges; ez az állandó bizonytalanság, sorsuk kiszámíthatatlansága befelé fordulóvá, fizikailag és pszichésen is meggyötörtté teszi őket.

---

⁵ „Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg”

Helyzetük tarthatatlanságát az adja, hogy elfoglaltság híján úgyszólván korlátlan szabadidővel rendelkeznek, ez alatt az idő alatt az elkövetett bűncselekménnyel, a bírósági tárgyalással és a várható ítélettel foglalkoznak.

2.4 A „csoportozás” elméleti áttekintése és gyakorlati megjelenése

Mit jelent csoportozni? Lélektani térben közös célkitűzéssel, megegyezéssel alapuló időkeretben, módon (módszerrel), meghatározott feltételek és szabályok között együtt(esen) működni, hogy az élményekbe, átélésekbe ágyazódó kedvező változást érhesünk el a személyiségben.

A legpontosabb, és számunkra legalkalmasabb csoportdefiníciót Rudas adja. A csoport-fogalmat a későbbiekben is ebben az értelemben fogom használni: „A kiscsoport olyan emberek együttese, amelyben a résztvevő egyének egymást közvetlenül érzékelik, s egymással folyamatosan vagy rendszeresen interakcióba lépnek.” A továbbiakban négy sajátosságot ír le, amelyek alapján még közelebb kerülhetünk a fogalomhoz.

1. Célja tagjainak fejlesztése (személyiség-, önismeret-fejlesztés, társas-készség-fejlesztés)
2. Nem spontánul vagy külső szempontok szerint alakul, hanem szándékosan a fenti célra hozzák létre, tehát intézményesült
3. Előre láthatóan, sokszor megtervezetten magába sűríti az emberi élet és egyéb csoportok változásának fő fázisait: a keletkezést, növekedést, leépülést, s az elmúlást
4. Célját a csoport önmaga valósítja meg, vagyis az interakcióba lépő egyének csoportja a kívánt változás, illetve fejlesztés kerete, közvetítője, serkentője

2.4.1 A csoportozás története

A teljesség igénye nélkül azokat a fejlődési utakat, kutatókat, szaktekintélyeket és csoporttípusokat fogom kiemelni, amelyek eredményeiből, módszereiből illetve gondolataiból táplálkoztunk.

Elsőként **J. M. PRATT** bosztони тудогыогыашз nevét kell megemlíteni, aki egy programot dolgozott ki betegek тудовэшэнэк kórházon kívüli kezelésére.

Ez abban az időben nem csak fizikai, hanem társadalmi betegség is volt, és a pácienseket életkedvvesztés, letargia is gyötörte. Pratt észrevette, hogy azoknak, akik részt vesznek ezeken a csoportos beszélgetéseken, állapotuk gyorsabban javul. A résztvevőket a közös betegség kapcsolta össze, de a

foglalkozásokon soha nem tárgyalták meg tüneteiket, és jó hangulatban voltak. Pratt néha előadásokat is tartott a betegség kezeléséről, és az életvezetésről.

Az analógia kézzelfogható: a bűnözés „társadalmi betegség”. A csoportunk tagjait életkedvvesztés és kiábrándultság gyötörte. Összekapcsolta őket, hogy ők „sittesek”. A csoport céljai közt nagy fontosságot tulajdonítottunk annak, hogy legalább a foglalkozások alatt ne beszéljenek a „tüneteikről” (tárgyalás, bezártság, cella-ügyek). Reméltük, hogy a javulásuk is gyorsabb lesz, és hatékonyabb lesz a visszailleszkedésük.

A *csoportos pszichoterápia* elnevezés **Jacob Lewy MORENO**-tól származik, aki ebbe az elnevezésbe foglalta pszichodráma módszerét. „Ez volt az első önálló csoportmódszer, amely a közösségi kapcsolatok világában, a társak segítségével, a tagok közötti vonzalmak (szimpátia – antipátia) erejével, a csoport érzelmi atmoszférájának biztonságnyújtásával és a lejátszás kataritikus, feszültséget lereagáló hatásaival szolgálta az emberi problémamegoldást.” (A pedagógus-hivatás személyisége, KLTE 1996.)

Sok esetben alkalmaztunk verbális vagy nonverbális dramatikus elemeket a csoportülések során. Így fokozható volt a beleélés intenzitása, a probléma megértése, és a keletkező feszültség szervezett, időzített levezetése, esetleg fenntartása.

Kurt LEWIN iskolát teremtett. T-laboratóriumokat és ezen alapuló T- (tréning) csoportokat szervezett. Ezeknek a csoportoknak az elemzése, gyakorlatuk kultúrája tette technikává, tudássá és módszerré a csoportban rejlő dinamikai erőket. Munkásságának egyik jelentős állomása volt, mikor felkérték egy konferencia levezetésére, ahol vezetőket készítettek fel az előítéletek elleni harcra. Az ott folyó munka csoportos vitákból, szerepjátékokból, eseti stábülésekből állt. Lewin és munkatársai felismerték a *visszajelzéseken* (feed back) alapuló emberi kapcsolatok fejlesztésének új módszerét. Lewin életműve alapvető fontosságú annak megértésében, hogy a csoport milyen utat jár be. Ezt az általa lefektetett csoportdinamikai jelenségekkel tudjuk megragadni. E nélkül egy szituáció aktuál-értelmezése vagy egy lezajlott folyamatra való szakmai visszatekintés elképzelhetetlen volna. (A csoportdinamikai elemeket lásd a csoportjelenségek és a folyamat elemzésénél.)

Carl ROGERS, a humanisztikus pszichológia apostolának elmélete a viselkedés-lélektan és a pszichoanalízis mellett a harmadik meghatározó irányzatává lett a pszichológiának. Ez az új, személyközpontú felfogás az emberi egyéniség, szabadság és méltóság tiszteletére tanít. A terapeuta vagy csoportvezető szerepe facilitátorrá (serkentő, segítő) alakul, és egyenrangú emberi kapcsolatok kialakítására kell, hogy törekedjék. Hinnie kell az egyén belső erőforrásaiban, és ennek felszínre hozásában kell szerepet vállalnia. Empátia, hitelesség, őszinteség és a feltétel nélküli elfogadás kívánalmainak is meg kell felelnie, és mindezeket interiorizálnia kell és gyakorolnia.

Ezen képességek nélkül nehéz börtönben csoportot vezetni, dolgozni. Ha nem bízunk a résztvevők belső erejében, ami a változás kulcsa, ha nem teljes empátiával fordulunk feléjük, a bizalmat, mely a segítség támpillére, nem fogjuk tudni kialakítani.

Még egy nagyon fontos csoportvezetői attitűd a hitelesség. „Az légy, aki valójában is vagy, így nyert ügyed lesz.”

Tehát a szemlélet, melyet Rogers sugallt, érdemes magunkévá tenni.

Wilfred R. BION elmélete a csoport hatásfokának megértése szempontjából igen fontos. Ez a Tavistock-modell. Ebben Bion leírja a csoportfolyamatok szerveződésének, szakaszainak és működési rétegzettségének elméletét.

Fontos annak megértése, hogy egy csoport két szinten működik. Egyik a célnak megfelelő *munkaszint*, a másik az alapfeltevések által vezérelt, rejtett szükségletek kielégítésére törekvő történések szintje.

Ennek az elméletnek a segítségével tisztán érzékelhető, hogy a csoport mikor dolgozik. Néha a csoportvezetőnek az az érzése, hogy a csoportban munka folyik, hiszen szinte mindenki aktív, az interakciók folyamatosak, ám néha csak a nyelvek pörögnek, nem a gondolatok.

2.5 Módszertani előzmények

A fejlettebb büntetés-végrehajtási rendszerekben (pl. Németország) a különböző típusú elítéltek részére különböző terápiás programok futnak. Ez egy kis létszámú, minden szükségesséssel jól felszerelt intézetben, ahol a programokon való részvétel *önkéntes*, hatékonyan valósítható meg. Hazánkban a kevés börtönpszichológus terápiás tevékenysége szűk körű, elsősorban a gyógyító-nevelő csoportokba utaltak legszükségesebb *egyéni* és *csoportos terápiájában* vesznek részt.

2.5.1 Egyéni és csoportos módszerek bemutatása

A következőkben néhány egyéni és csoportos módszert mutatok be, melyek a hazai börtönökben már működnek:

1. Egyéni terápiák

a. Pszichológiai tanácsadás

Krízishelyzetben lévő vagy gonddal küszködő elítélt problémáinak feltárása. Több foglalkozásból álló sorozat. A beszélgetés során az elítélt tanácsot kap, és közösen feladatokat tűznek ki.

b. Racionális Emocionális Terápia

Krízishelyzetben, és szituatív neurotikus feszültségek kiéleződésekor alkalmazható. A beszélgetés során a felbukkanó emóciók racionális elemzése, téves gondolatok szembesítése a valóságos tapasztalatok-

kal, tényekkel. Elítélteknél gyakran kombinálják relaxációs módszerekkel.

c. Autogén tréning

Relaxációs módszer, *egyéni* és *csoportosan* is alkalmazható; izmok és egyes belső szervek önindított ellazulása, a nehézség- és melegérzés önszuggesztója. Lényege, hogy a testi relaxáció jótékonyan visszahat a személyiség rendezettségére.

„A Baracskai Bv. Intézetben 12 fős elítélt csoporttal fél éven keresztül folytatott autogén tréning és szabad-interakciós kombinált csoportfoglalkozás kedvező tapasztalatokat hozott” (Dr. Csetneky László, 1997.).

„A tréning-szakasz befejező aktusaként gyakorolt imaginatív fázisból az elítéltek könnyebben kapcsolnak át szabad-interakciós szakaszba, mint egy fellazította őket a tréning; a képzeleti szakasz képeiről könnyebben asszociáltak olyan témára, amelyet azután fel lehetett dolgozni verbális szinten.”⁶

2. Csoportterápiák

Börtönviszonyok között gyakrabban alkalmazott módszer. „A csoport, mint egész, mint rendszer struktúrájával és folyamataival hat vissza a benne részt vevő egyének viselkedésére, személyiségére. A csoportban többszörös kölcsönhatás történik. Az egyének interakciói során alakul ki a pluralitásból a csoport, normáival, értékeivel, amely a csoportot alkotó egyének specifikumait is mutatja. Az így kialakult csoport azután visszahat az egyénekre.”⁷ Ez teszi igen hatékonnyá a csoportterápiát.

a. Szabad-interakciós kiscsoport

Nondirektív módszer, tehát nem a csoportvezető határozza meg az egyes ülések témáit, hanem azt spontán módon a csoporttagok hozzák. A vezető csak katalizálja a folyamatokat. Ösztönzi az érzelmi akciókat, az egymásnak nyújtott kölcsönös visszajelzéseket, de nem irányít. A szükséges időben értelmezi a jelenségeket, feltárja a történések hátterét és tudatosítja az okokat.

b. Pszichodráma

A résztvevők feladata valamilyen interperszonális konfliktus felszínre hozása, majd dramatizálása. Az egyén beleéli magát a szerepbe,

---

⁶ Dr. Boros János – Dr. Csetneky László: Börtönpszichológia 2000., Bp.

⁷ A csoport pszichoterápia elméleti és gyakorlati kérdései. Szerk.: Popper Péter. 1984., Bp

érzelmileg azonosul azzal, majd szerepcsere révén mindezt kívülről is látja, így racionálisan is elemezhetővé válik az érzelmi reakció.

c. Témavezérelt kiscsoport

Zárt intézeti körülmények között egyre inkább igény jelentkezik az irányítottabb (direktívebb) vezetésű csoportterápiák kidolgozására. Hatékonyabbnak mutatkoztak a viselkedésváltozás terén, és időben is megtakarítást jelentenek. Számos formája és változata létezik:

- Csoporttanácsadás:
A csoport a vezető által hozott, vagy a tagok által felkínált eseteket, mint tanácsadó csoport kielemez, miközben alkalom nyílik a konfrontációra, az érzelmi azonosulásra, és a következtetések levonására.
- Panel-módszer (Fejes, 1976.):
Dinamikus jellegű, erősen problémaorientált, direktivitást csak időnként hangsúlyozó csoportfoglalkozási forma. A csoportnak a személyiségre gyakorlandó nevelő hatások szempontjából homogén az összetétele. Az ilyen csoport neve „panel”. A vezető nondirektív elemeket használ. A hibás magatartásmódok kialakulását mások példán keresztül, saját emóciók felszínre kerülésének erőltetése nélkül, racionális konfrontációt alkalmazva dolgozzák fel.

Eddig csoportos pszichoterápiákról volt szó, melyeket képzett terapeuták vezethetnek, de talán csak a pszichológiai tanácsadás az, amely lefolytatása túlmutat egy szociálpedagógus szakmai kompetenciáján. A többi módszert megvizsgálva kitűnik, hogy ezek teljes egészében, vagy esetleg ezek elemei részét képezik a szociálpedagógusi képzésnek. Tehát ha nem terápiaként, hanem terápiás hatású csoportként definiáljuk a fenti csoportokat, szociálpedagógus által vezetett csoportot, még kompetencia-sértés sem történik.

3. Szociális terápiák

Céljuk a kliens társadalomba való visszahelyezése, szociális kapcsolatainak rendezése, és személyiségének fejlesztése. Csökkenthetik a prizonizációs hatásokat, erősíthetik a társas beilleszkedési képességeket, fejleszthetik a segítőkészséget és a felelősségvállalást.

a. Tréning-módszerek

Nagyon sokféle technikával és részccéllal kidolgozott tréning-módszert alkalmaznak a szakemberek. Például: kognitív képessége-

ket fejlesztő, szociális alkalmazkodáshoz szükséges képességeket fejlesztő, önismereti és kommunikáció-fejlesztő tréningek.

Matiasovics és Csetneky (1996.) a *nem dolgozó* elítéltek közül *önként jelentkezőkből* egy 120 órás társadalmi beilleszkedést elősegítő tréninget szervezett. Technikai eszközként feladatfüzetet, papírteszteket és videotechnikát alkalmaztak. A gyakorlásos feladatok az *önismerettel, interperszonális helyzetekkel, kognitív és viselkedéses megoldásokkal, élmények verbalizálásával* voltak kapcsolatban. Az individuális, páros és csoportos szerepjátékok a videó-visszajátzás révén értelmezhetővé és korrigálhatóvá váltak. A módszer lehetőséget ad a személyes problematika behozatalára is, de azt *nem erőlteti*, így a motiváltságot nem veszélyezteti; a csoporttársak interakciói a hangulatot kellemessé teszik, észrevétlenül facilitálják a csoportalkulás folyamatát.

b. Kreatív, hobbi- és művészetterápiák

Ez teret adhat az egyéni gondolatok ébredésének, ötletek megvalósításának. Ezek a terápiák megengedik az elszakadást a szociális követelményektől; az önkifejezés sikerélményt jelent, és szorongáscsökkentő hatása van.

Úgy gondolom, egy szociálpedagógus a szakmai határain belül marad, ha a szocioterápiás módszerek alkalmazásával próbálkozik.

Ha valaki a kreatív hobbi és művészetterápiák egyikével kíván foglalkozni, nem elég az adott területen való jártasság, hozzáértés, esetleg érdeklődés, hanem a csoportmunkával kapcsolatos elméleti ismeretekkel és gyakorlati tapasztalatokkal is rendelkeznie kell.

2.5.2 Beilleszkedési zavaros serdülők pszichoterápiás kiscsoportja, avagy előzetes fogva tartottakkal folytatott szociálpedagógusi csoportmunka

A börtönben vezetett csoportfoglalkozásokon szerzett tapasztalatunkra támaszkodva párhuzam vonható SZŐNYI Gábor Beilleszkedési zavarok irányába veszélyeztetett serdülők pszichológiai megközelítése: A terápiás kiscsoport szerepe című munkájában leírtakkal. Ebben a dolgozatban Szőnyi a beilleszkedési zavarokkal küzdő, aszociális és antiszociális serdülőknek, fiatalkorúaknak segítséget nyújtó csoportos munkamódszer komplex kérdésköréből emel ki olyan szempontokat és összefüggéseket, melyek segítségével meg lehet világítani a csoportműködési kudarok okait, és támpontokat tud nyújtani a megfelelő megoldási modellek kialakításához.

Ugyanazokkal a kudarccal szembesültünk, ugyanazokkal a megoldási módokkal próbálkoztunk – eredményesen – melyeket Szőnyi is leír. Ezért

gondolom, hogy az általa megfogalmazottak könnyen adaptálhatóak egy olyan csoportmunkához, melyet mi végeztünk.

Csoportos pszichoterápia serdülőkkel	Csoportmunka előzetes letartóztatásban lévő fiatalokkal
1. <u>Cél</u> : személyiségük átváltoztatására, fejlődésükre van szükség ahhoz, hogy önmaguk és környezetük számára harmonikusabb, nem önsorsrontó, hanem kreatív lehetőségekkel rendelkező emberekké válhassanak.	1. <u>Cél</u> : személyiségük jobb megismerésére, lehetőségeik feltárására és erőforrásaik felhasználására van szükség ahhoz, hogy önmaguk és környezetük számára harmonikusabb, nem a prizonitástól és a stigmatizációtól szenvedő önsorsrontó, hanem konstruktív ötletekkel is rendelkező emberekké válhassanak.
2. <u>Módszer</u> : <i>csoportmódszer</i> gazdasági megfontolásokból; széles réteget kell ellátni, ehhez megfelelő szakembergárda szükséges.	2. <u>Módszer</u> : <i>csoportmódszer</i> gazdasági megfontolásokból; széles réteget kell ellátni, ehhez megfelelő szakembergárda szükséges.
3. <u>Változás</u> : ennek eléréséhez a személyiség belső, és ennek következtében interperszonális kapcsolatstruktúrájának megváltozására van szükség, ez időigényes folyamat; 100 ülésnél több, és 1-2 év.	3. <u>Változás</u> : eléréséhez önmaga jobb megismerése, erre építve adekvát interperszonális kapcsolati rendszer kiépítése szükséges, amely nem destruktív, de támogató a személyre nézve. Kevésbé időigényes, 50-60 ülés, max. 1 év.
4. <u>Terápiás keret</u> : a terápia mindazon feltételjellegű, és/vagy strukturális összetevői, melyek a terápiás munkát lehetővé teszik, azt hordozzák és biztosítják.	4. <u>Kölcsönhatás modell</u> ⁸ : megosztott funkcióként értelmezi a vezetést, amely nemcsak a csoportvezető kiemelt feladata. A vezetői funkció a különböző tényezők kölcsönhatásából alakul a csoport fejlődésének folyamán. Tényezők: 1. csoport célja; 2. Megoldandó probléma típusa; 3. környezet, amelyben a csoport működik; 4. a csoport egésze; 5. a csoport tagjai; 6. a csoport vezetője. A modell alkalmas arra, hogy mindazon a feltételjellegű és/vagy strukturális összetevőket számba vegyünk, melyek fontosak egy csoport kialakításánál, (munka) folyamatánál és a lezárásnál.
5. <u>A keret összetevői</u> : a. <u>Kapcsolati nyaláb</u> :	5. <u>Tényezők</u> : a. A csoport célja, csoport egésze (mé-

⁸ Szociális munka elmélete és gyakorlata 4. Toseland–Rivas

<p>Azok a tényezők, melyek a folyamat érzelmi, hangulati bázisát, együttműködést, közös cél fenntarthatóságát adják. Ide tartozik:</p> <ul style="list-style-type: none"> – terápiás munka érzelmi szintű elvállalása (megállapodás) – alaphangulat, azaz a légkör, ami megfelelő biztonságot és bizalmat ad a terápiás munkához – együttműködési <i>készség</i>: a terápia a páciens részéről aktív bevonódást igényel anélkül, hogy az eredmény érzékelhető lenne – együttműködési <i>képesség</i>: a terápiával együtt járó feszültségek, érzelmi megterhelések elviselése <p>b. Formai nyáláb:</p> <p>A terápia szabályai, formai elemei, közvetlen feltételei</p> <p>Ide tartozik:</p> <ul style="list-style-type: none"> – terápiás szerződés, mint a szabályok fő hordozója – terápiás ülések körülményei (nyugalom, kényelem, azonosság) – a terápia közösen kialakított rítusai, azaz egy-egy terápia egyedi struktúrája – a terápia konszenzuális, társadalmi elemei <p>c. Szociális nyáláb:</p> <p>A terápia mikro- és makroszociális hátterét adó tényezők</p> <p>Ide tartozik:</p> <ul style="list-style-type: none"> – intézményes háttér – a terapeuta és a páciens mikroszociális háttere – a pszichoterápia általános társadalmi fogadtatása, makrofolyamatok begyűjtése a terápiába 	<p>ret, dinamikai elvek, időkeret), csoporttagok (társas készségeik, tájékozottságuk, motivációjuk, elvárásaik), csoportvezető</p> <p>Ide tartozik:</p> <ul style="list-style-type: none"> – szerződés elfogadása és betartása – hitelességen és kölcsönösségen alapuló bizalomépítés és –fenntartás – foglalkozásokon való részvétel, szerződés betartása, egyéni célok fölé helyezett csoportcélok – a hatékony együttműködés feltétele a felszínre kerülő feszültségek értelmezése és lehetőség szerinti csillapítása, érzelmi megterhelések közös cipelése <p>a. A csoportvezető és a résztvevők kapcsolatának formális szabályai:</p> <p>Tényezők: Probléma típusa, környezet, csoporttagok, csoportvezető</p> <p>Ide tartozik:</p> <ul style="list-style-type: none"> – szerződéskötés, amely immanensen nyugalmas – a közvetlen fizikai környezet a tagok szükségleteit és az intézmény adta lehetőségeket figyelembe véve a munkát elősegítse – közös megállapodáson nyugvó egy-egy csoportülés szerkezet (szerződésben foglalt) – csoportnorma, csoportkontroll <p>a. A csoportba besűrűsödő külső hatások:</p> <p>Tényezők: Környezet (közvetlen fizikai, intézményi, szociális intézményrendszeri), csoporttagok, csoportvezető</p> <ul style="list-style-type: none"> – intézményes háttér – a csoportvezető és a kliens (résztvevő) mikroszociális háttere – a csoportmunka elfogadtatása, azaz siker „reklámozása”, befelé irányuló makrofolyamatok és a kifelé ható hullámok interferálása
<p>6 Keret funkciói:</p> <p>a. Biztonságadó, hordozó funkció</p> <ul style="list-style-type: none"> – kapaszkodó nyújtása, amikor a terápia 	<p>6. A kölcsönhatás modell működése közben (csoportfolyamat során) funkciókat is ellát</p>

<p>a páciens életének strukturálási pontjává válik</p> <p>– keret, mint a belső szabályozás pótlása</p> <p>b. Határfunkciók:</p> <p>– kiemelés a mindennapokból</p> <p>– terápiás munka védelme a közvetlen külső behatásoktól</p> <p>– „átzsilipelés” a terápiás helyzetből a másfajta magatartás és beállítódást igénylő tágabb szociális környezetbe</p> <p>c. Tartalmi munkát szolgáló funkciók</p> <p>Összhangnak kell lennie a terápiás módszer, a kiemelt réteg és a terápiás cél között</p>	<p>a. Kölsönös biztonságot nyújthat:</p> <p>– kapaszkodók és eligazodási támpontok nyújtása, ha a csoport beépül a fiatal belső életéhez</p> <p>– a csoport, mint a belső szabályozás előmozdítója a feszültségek levezetésével</p> <p>– szabadabb, „nyitottabb” tér biztosítása, új, változatos ingerek</p> <p>– viszonylagos zavartalanság a börtön-szabályoktól a csoport működésének érdekében (foglalkozásokon ne legyen bent őr, titoktartás érvényesülhessen stb.)</p> <p>– zárógyakorlat, a csoporthelyzetből a börtönviszonyok közé kerülés megkönnyítése érdekében</p> <p>c. Tartalmi munkát szolgáló funkciók</p> <p>Összhangnak kell lennie az alkalmazott módszerek, technikák és eszközök, az ezekkel megcélzott klienskör és ennek személyiségrétegei és a csoportcél között</p>
---	---

2.6 A csoportkutatásokról általában

A csoportdinamikával foglalkozó szociálpszichológiai vizsgálatok mutatták meg, hogy a kiscsoportos közegben a saját viselkedéssel kapcsolatos tanulás gyakorlása a csoport motiváló, közös norma és tradíció képző kohezív hatásai miatt könnyebb, mint társas formációkban. A csoportok célja a tagok viselkedésének befolyásolása, korrekciója, valamilyen változás előidézése. A módszer jellegzetessége, hogy a célt olyan eszközökkel lehet elérni, melyek alkalmazása és tanulmányozása megvalósítja magát a célt. A változás kerete, közege, elősegítője maga a csoport. A legtöbb kutatás nehezen birkózik meg a csoportfolyamatok komplexitásával. A kutatások legalapvetőbb problémái:

- az objektív változók nem pontosan fedik a szubjektív faktorokat,
- nehéz biztosítani az elő- és utómérés feltételeinek azonosságát,
- a statisztikai eszközök nem ezekre, hanem csak bizonyos erőszakkal kvantifikálható folyamatok mérésére alkalmazhatók.

(Poole-McPhee 1985.)

A kutatók vagy pontosan körülhatárolt, vagy izgalmasabb, de kétesnek minősíthető hipotézisen alapuló változókkal dolgoznak (Capella, 1987.).

A csoportokat többféle szempont szerint vizsgálhatjuk. Megkülönböztethetjük az *eljárás kimenetelének eredményességét* és a folyamat tényezőit célzó vizsgálatokat. Azonban máig vita tárgya, mi is hatékony igazán a csoportokban. Azt, hogy mire hat a csoport, könnyebb megválaszolni. Számos hatást tulajdonítanak a csoportnak, s igazoltak a vizsgálatok: az attitűdök, az értékek, az érzelmek, az önérvényesítés, az önkép, és az interperszonális viselkedés terén.

A kutatásokban a csoporttényezők közül a leghevesebb figyelmet a csoporttagok kapták. Elsősorban azt igyekeztek felderíteni, hogy kiknél milyen személyiségjellemzők megléte vagy hiánya esetén hatásosak bizonyos módszerek. Ezen a téren is kevés eredmény született.

Az általunk végzett kutatás a csoporttagok személyiségvonásaiban beállt változást vizsgálja. Tehát a pozitív változás a csoport hatékonyságát igazolja.

3. A kutatás bemutatása

Legelőször a próbakutatás célcsoportjáról, menetéről, és tapasztalatairól számolok be, mely további kutatásaink alapjául szolgált. Mind a csoport hatékonyságvizsgálatának, mind pedig a speciálisan börtönkörülményekre kidolgozott program ötletét a próbakutatás tapasztalatai adták. A fejezet továbbá a ténylegesen elvégzett kutatás alapfeltevését, a kutatás elvégzésének helyét, idejét és módszerét, illetve a kutatott csoporttal alkalmazott módszerek, eszközök és technikák felsorolását tartalmazza.

3.1 A próbakutatás

A próbakutatás tárgyát az első előzetes fogva tartásban lévő fiatalok és fiatal felnőtt férfiakból álló csoport adta. Az értékfeltárás módszerével dolgoztunk, de nem követtük a klasszikus struktúrát, melyet az irodalmakban találunk. Az eredetileg négy foglalkozásra tervezett programot hét foglalkozásra bővítettük, mert az első két foglalkozást arra szántuk, hogy a munkához elengedhetetlen, egymást és minket elfogadó bizalmi légkört alakítsunk ki, és a bennük rejlő értékstruktúrákat megismerjük, hogy később úgy dolgozhassunk ezekkel az értékekkel, hogy számukra érdekesek legyenek. Az ezt követő két foglalkozást az eredeti séma szerint építettük fel, de hamar kiderült, hogy az értékfeltárás ezen formája ebben a környezetben inadekvát. A módszer túl száraznak, egyhangúnak bizonyult, mert absztrakt, és magasabb fokú intellektuális megközelítést igényel, és így nem tudtak azonosulni a feladattal, illetve sok esetben egyszerűen csak nem tudtak elvonatkoztatni bezártsági helyzetüktől. Úgy gondoltuk, hogy nagyobb affektív átélést is megengedő, dramatikus technikával próbáljuk a problémát megközelíteni, és ezzel egyfajta önismereti jelleget is kapott a program.

3.1.1 A próbakutatás tárgyát képező értékfeltáró csoportfoglalkozás-sorozat folyamatelemzése

Az első olyan csoportfoglalkozás-sorozatot, amelyet előzetes fogva tartásban lévő fiatalkorúaknak és fiatal felnőtteknek tartottunk, az 2000. tavaszán az egri bv.-ben történt. Ez egy 7 foglalkozásból álló értékfeltáró csoportfoglalkozás-sorozat volt.

Az első ülést egy toborzás előzte meg. Céltudatosan olyan előzetesben lévőket kerestünk meg, akik 16-21 év közöttiek voltak, hiszen ez egy főiskolai gyakorlat volt, és itt a korosztályi kötöttségek adottak voltak. A toborzás eredményesnek bizonyult, hiszen a 13 potenciális jelöltből 12-en megjelentek az első foglalkozáson. Egy ülés másfél óráig tartott. Hetente egyszer találkoztunk, a börtön kultúrtermében. Ez alkalmas helyszínnek bizonyult, mert a zárkákkal szemben szinte dúskálhattak az őket érő ingerekben (szabad kilátás, napfény, friss levegő, mozgástér, magnó, pingpongasztal stb.), és mivel szinte az összes foglalkozást itt tartottuk, ez a hely összekapcsolódott bennük a csoportélménnyel, és ez megkönnyítette a csoportra hangolódást.

A megvalósított program ismertetése és elemzése:

I. ülés:

Bemutatkozással kezdtük; egymásra alig, ránk (csoportvezető-társamra és rám) fokozottan figyeltek. Ezt a felénk irányuló érdeklődést mindvégig éreztük, folyton kérdezték, egy-egy probléma kapcsán a mi véleményünket is tudni akarták, mert viszonyítási pontként kezelték. A jelenlétünkkel kapcsolatban szkeptikusnak bizonyultak. Nehezen értették meg, ez nem terápia, nem írunk róluk jelentést. Minden mögött valami trükköt sejtettek, meg akarták tudni, hogy ezt vagy azt miért csináljuk, mi lesz a vége, „milyen okosság van mögötte”. Egyszóval bizalmatlanok voltak velünk szemben. Ezt a bizalmatlanságot kellett leépítenünk, hogy képesek legyünk együtt dolgozni, hogy közelebb engedjenek magukhoz. Tehát az ismerkedés, tapogatózás és a bizalomépítés volt a célja ennek, és az ezt követő foglalkozásnak is.

Majd játékos formában azt próbáltuk kideríteni, kinek mi a kedvenc időtöltése. Tevékenységek közül kellett választaniuk, ez megvilágosította számunkra azt, hogy mit tartanak fontosnak, segített bennünket abban, hogy milyen értékek mentén induljunk el. Ezt követően egy általunk kitalált történetet olvastunk fel, amely egy fiúról szólt, aki börtönbe kerül. Erről egy beszélgetést indukálva kielemeztük, hogy miként kellett volna választania. Ez egy újabb tájékozódási lehetőséget adott értékstruktúrájuk feltérképezéséhez, és ahhoz, hogy milyen céljaik lehetnek a jövőjükre nézve.

A jelenlévő 12 fő soknak bizonyult. Lehetőséget engedett a háttérbe húzódásnak, sokan csak megfigyelőként ültek bent. Kivéve R. és L. R., aki örökös kötözködésével, szkepticizmusával sokszor magához ragadta a szót; ekkor a többieket kizárva csak felénk irányított minden kérdést, és próbált minket sarokba szorítani, egyértelműen rivalizált. Olyan témákat hozott be, amelyek egy vita esetén garantálták a győzelmét. De túlzott önirányultságú megnyilvánulásai miatt a többiek nem ismerték el őt, mint belső vezetőt, és úgy tűnt, ennek a posztjának a megszerzése nem is célja. Kívülállóként kezelték. A jelenléte rányomta a bélyegét az egész foglalkozásra. A második alkalommal meglepő módon az első kérdésére adott válasszal sikerült leszerelni, és ettől fogva teljesen háttérbe húzódott, csak passzív szemlélője lett a csoportfolyamatnak. A negyedik foglalkozáson már meg sem jelent.

A másik „beszédese” L. volt. A többiek hozzá való viszonyából arra lehetett következtetni, hogy a csoporton kívül is elismert, a hierarchiában magas helyet elfoglaló személy. Ő nemcsak nekünk, hanem a csoportnak, a csoporthoz is beszélt. Minden alkalommal megjelent, szívesen irányított, és ő is fokozottan igényelte a figyelmet, kezdetekben rivalizált is, de mégsem vált belőle igazi belső vezető.

II. ülés:

Csak 6 fiú jelent meg, nagyjából azok, akik később a csoport állandó magját adták.

Itt még mindig a bizalomépítés és a csoportalakítás kapott hangsúlyt. A foglalkozás központi témáját a célok adták. Milyen céljaik vannak, melyek azok, amiket meg lehet valósítani, a célokat hogyan lehet fontossági sorrendbe állítani, és a célok mögött milyen értékek húzódnak meg. Ezeket a kérdéseket boncolgattuk, úgy, hogy előkészítsük a következő foglalkozást, amely már a tényleges értékfeltárásról szólt. Rájöttünk, hogy sokkal hatékonyabban tudunk dolgozni kisebb csoporttal. Több figyelmet tudunk adni az egyes résztvevőknek, amelyre hihetetlen nagy igényük van. Közös, kölcsönös hozzájáruláson alapuló csoportmunkáról még nem beszélhetünk. Általában a kapott feladatokat gyorsan, minimális odafigyeléssel oldották meg, így a megoldás nem is igazán volt a sajátjuk. De ez csak később, a feladatok utáni beszélgetésekből derült ki.

Újabb fontos, vezetéssel kapcsolatos tapasztalatot szereztünk: csak pontos, rövid, érthető instrukciókat szabad adnunk, és ezeket többször is érdemes megismételni, mivel nincsenek hozzászokva, hogy több lépésből álló feladatot kapjanak, és komplex megoldást produkáljanak.

Ráadásul nagyon heterogén volt a csoport intellektuális szinten. Volt egy analfabéta tag is, ez kizárta azt, hogy bonyolultabb, írásos utasításokat kapjanak. A foglalkozás végére egy kb. 20 értéket tartalmazó listát állítottunk

közösen össze. Ezek olyan értékek, amelyek fontosak számukra, foglalkoztatja őket. Így egy olyan anyaggal tudunk a későbbiekben dolgozni, amit közösen hoztunk létre, nem idegen tőlük, és még motiváltak is lehetnek arra, hogy kibontsuk ezeket, dolgozzunk velük, hiszen az övék, és nem rájuk erőltetett.

III. ülés:

A régi gárdából most csak 4-en jöttek el, de ez a létszám kiegészült 4 újabb arccal. Világossá vált, hogy nem tudunk állandó létszámú, zárt csoporttal dolgozni. Azt, hogy hányan és kik lesznek jelen, csak közvetlenül a foglalkozások előtt tudtuk meg. Ez fontos volt a tervezésnél, hiszen nem gondolkodhattunk egy fix létszámban. Sokszor az adott csoporttalálkozás előtt kellett rögtönöznünk. Ez nagyfokú rugalmasságot kívánt.

Mozgásos, aktivitást igénylő bemelegítő játék után rátértünk a kiválasztott 4 értékre: kalandvágy, tudás, pénz, elszántság. Felületes megoldások születtek, ez hamar kiderült abból, amikor a miértek megválaszolására került sor, sokan ellentmondásba keveredtek magukkal. Kezdték felismerni, hogy a szubjektív véleményükre vagyunk kíváncsiak. Ez új volt számukra. Kezdeti tartózkodás után, lassan megnyíltak és egyre beszédesebbé váltak. De a véleményüket nem a csoporttal osztották meg, és a csoport nem is küldött visszajelzést, hanem vagy párokat alkotva egymással beszéltek meg, vagy nekünk (vezetőknek) mondták el gondolataikat. Fontos volt számukra, erre hogy reagálunk, elítéljük, vagy egyetértünk. Mindenképp ki akartak csikarni belőlünk állásfoglalást. Úgy gondolták, mi, akik kintről jövünk, másként élünk, gondolkozunk, mint ők, egyfajta tükröt mutathatunk nekik, és képesek vagyunk megállapítani, hogy jók-e vagy rosszak. Ekkor szembesültek a csoport valódi céljával. Mi nem fogjuk megmondani nekik, hogy ez vagy az a helyes, nem fogjuk minősíteni őket, hanem az a fontos, hogy belelássanak magukba, a másikba; felismerjék, hogy a véleménykülönbségek létezőek és elfogadhatóak, és azt, hogy értékek bennük is vannak, és ezek színesek.

Ez a felismerés indíthatta el azt a megtévesztő jelenséget, amit „*sztorizgatásnak*” lehet nevezni. Annyiban megtévesztő, hogy a vezető hajlamos azt hinni, a csoport hatékonyan működik, pörögnek az események, a csoport aktív. Pedig ez egy jól bevált ellenállási mód. Ha komoly (őket is érintő) témáról esik szó, beindul egy védekező mechanizmus. Ezzel a monológgal el lehet terelni a figyelmet egy mélyebb, esetleg őt személyesen is érintő témáról, másrészt ezzel megint rá irányul minden szem (főként a miénk), így megkaphatja a személyes figyelmet.

A foglalkozást egy szintén mozgásos játékkal zártuk.

IV. ülés:

Ugyanaz a 8 fiú jelent meg, mint az előző foglalkozáson. Egy egymásra hangolódást segítő játék után az értékfeltárás klasszikus módja szerint haladtunk tovább. (4 érték: hit, szabadság, egyenlőség, összefogás, + az erre épülő történet.) Az egyéni sorrendek felállításával megint pillanatok alatt végeztek, így valószínűleg végig sem tudták gondolni. Emiatt a csoportsorrend sem tükrözte a valóságot. Nagyjából hasonló preferenciák születtek.

A beszélgetés, okok feltárása, miérték megválaszolása, tehát az a próbálkozás, hogy belelássunk abba, mit is takarnak voltaképp ezek az értékek, kudarcra végződött. Nem értették, hogy miért csináljuk ugyanazt, mint az előző alkalommal. Nyíltan ki is mondták, unalmasnak tartják. Azt is felvetették, minek erről beszélgetni, hiszen mindenkinek más a véleménye, mindenkinek más a fontos, ezért úgysem értjük meg egymást. Az értékek megtárgyalását követő történettel kapcsolatban is ez volt a véleményük. Akkor megegyeztünk abban, hogy a következő találkozáskor mást csinálunk. Ezzel kapcsolatban mindenki elmondta a véleményét, és egy egészen strukturált csoportbeszélgetés jött létre. Ebből azt szűrtük le, hogy a megközelítés túl intellektuális, száraz, és kevés beleélésre ad lehetőséget.

V. ülés:

Csak hatan jelentek meg. Megerősített bennünket abban, hogy ez az ideális létszám. Célunk az volt, hogy sokkal több szerepjátékot iktatunk be, de úgy, hogy az értékfeltárás lényegét megtartjuk, és több mozgásos, fizikai aktivitást igénylő gyakorlatot használunk. Ezekkel kibillentjük őket abból a kényelmes helyzetből, hogy aki nem akart, az nyugodtan kívül helyezkedhetett a csoporton, és senkitől nem igényeltünk bevonódást. Azzal, hogy különböző szerepekbe kell belebújniuk, és így mindenkire építve csoportosan kell egy problémát megoldaniuk, a dezertálás lehetőségét kizártuk. A feladatok végrehajtását az is megnehezítette számukra, hogy fizikailag is kontaktusba kellett lépniük egymással, tekintet nélkül arra, ki kivel milyen jó viszonyban van, esetleg ki milyen helyet foglal el a hierarchiában.

A foglalkozászáró beszélgetés során elmondták, nagyon jól érezték magukat, „a többi is ilyen legyen”. A mi véleményünk is ez volt. Sokkal többet engedtek magukból láttatni – akaratlanul is –, intenzívebb interakciók folytak, új kommunikációs csatornák nyíltak, kezdett létrejönni egy csoport.

VI. ülés:

Mozgásos bemelegítő gyakorlat, szerepjáték, záróbeszélgetés vonalára építettük fel.

Hihetetlen nagy dolog történt, behoztak egy személyes ellentétet. Ez a már fentebb említett L. és egy, a perifériára szorult, a hierarchia alján álló fiú közt húzódott, ő T.

T. az eddigi találkozások során ritkán szólalt meg, de akkor is csak hozzánk intézte a szavait, és azt is suttogva tette, de amit mondott, az nagyon fontos volt; előremozdította a folyamatokat, ezért a mi feladatunk volt ezt kihangosítani, a csoport elé tární, felhívni rá a figyelmüket. L. ellenséges attitűdje T.-vel szemben régebbi keletű volt, és nem a csoporton született, de a csoport ezt felerősítette. L. sokszor támadt rá indokolatlanul, szégyenítette meg, piszkálta. De azon a foglalkozáson T. kinyílt, határozottabb és hangosabb lett. Erre felfigyeltünk és megjegyeztük. Kiderült, ez a változás L.-nek köszönhető, és a csoportnak. L.-nek azért, mert a terrorizálást felfüggesztette, a csoportnak azért, mert erre itt derült fény. L. elmondta azt is, most már nem „kannibálkodik” még a zárkában sem, és indokolatlanul nem „szívat” senki. Ez jó érzéssel tölti el, de nem igazán érti magát. A foglalkozás lezárása után maradt még időnk arra, hogy kötetlenül, személyesen is beszélgethessünk velük, ilyen formában igen hamar megnyíltak.

VII. ülés:

Egy jó hangulatú folyamatzáró találkozást terveztünk – sok mozgásos játékkal –, ahol a csoport jól érezheti magát, van lehetőség az individuális törekvések kiélésére, de az egymásra figyelés is fontos. Az egyik játék során az volt a feladatuk, hogy különösebb instrukciók nélkül, közösen, mindenki részvételével adjanak elő valamit, egy képzeletbeli színpadon; a nézők mi voltunk.

Nagyon hosszú készülődés és tanácskozás után eljátszották, hogyan zajlik egy reggelük: ébredés, készülődés, zárkaellenőrzés stb. Ezt tudták adni. Még a 7. Foglalkozáson is, amikor már mint a börtönviszonyoktól eltérő szokásokkal rendelkező csoport tagjainak kezdték magukat érezni, csoportviszonyok között sem tudtak megszabadulni a prizonitástól.

Majd bizalomjátékokat játszottunk (harang nyelve). Ez alapján azt mondhatjuk, kialakult a csoportbizalom. Szívesen vállalkoztak, és képesek voltak örülni a másoknak.

A búcsú során érdeklődtek, mikor jövünk legközelebb. Visszajelzéseikből, pl.: „olyan dolgokról beszélgettünk, amikről nem szoktunk”; „más volt, mint a zárka”; „néha elgondolkoztam azon, mit csináltunk”, arra lehetett következtetni, hogy olyan igényeket sikerül kielégítenünk, amelyeket bent senki nem adhat meg nekik, és ha azt elértük, hogy továbbgondolják a csoporton történeteket, esetleg magukkal is visznek belőle valamit, pl.: hiteles közösségi érzést, önmagunkról szerzett tudást, akkor elmondhatjuk, hogy elképzeléseink egy része megvalósult.

3.2 A börtönben végzett csoportmunka során tapasztalt sajátosságok

A vezetés során olyan jellegzetességekre figyeltünk fel, amelyeket feltétlenül szükséges figyelembe venni, ha valaki zárt totális intézményben, például börtönben vezet csoportot.

1. A csoport *zárt* legyen – bár ezt nagyon nehéz megvalósítani – és *kis létszámú*, maximum 6 fő, mert a tagok fokozottan igénylik a személyes figyelmet, törődést, és ezt két vezetővel, ilyen kis taglétszámnál is nehéz megadni nekik.
2. A csoport *összetétele* értelemszerűen homogén, de nagy intellektuális különbségeket lehet tapasztalni csoporttag és csoporttag között. Előfordul, hogy egy – egy csoporttag írástudatlan, ezért az *instrukciókat* pontosan, érthetően, szóban, és többször megismételve kell kiadni.
3. *A csoportalakulás folyamata:*
Az együttes élmény, a csoporttöbbslet produktivitás növelő hatása nehezen kamatoztatható, mert az *önirányultságú szerepek* túlsúlyban vannak, az „én” fontosabbá válik, mint a „mi”. A csoporttá válás lassan, vontatottan zajlik, és könnyen megtévesztő mellékvágányokra terelődik. A program bizonyos részleteiben úgy tűnhet, hogy a *kohézió* működik a csoportban, más jellegű akadályoknál viszont kiderül, hogy a csoport nem mutat túl önálló egyének összességén, a csoportnak nincs többsletjelentése. Az *ellenállás* számtalan formában megmutatkozik, de ez a börtönkörnyezetben adekvát viselkedés, tipikus példa erre a notórius „sztorizás”. Ilyenkor valaki hosszú időre magához ragadja a szót, ami látszólag mindenkit szórakoztat, ám ilyenkor a csoport nem dolgozik. A beszélő eltereli a szót a kellemetlen témáról, védi a csoportot a mélyebb tartalmak behozatalától, tehát a szerepek csoportosítása szerint a kapuőr szerepét vállalja magára.
4. A börtönviszonyok, a *prizonitás* teljesen tisztán megjelenik a csoportfolyamatokban. A zárkán belül, és a zárkán kívül jellemző egymáshoz való viszonyulás jól berögződött rendszere, a *hierarchia*, nagyon pontosan körvonalazódó jelenség egy kívülálló számára is. Ezt a rendszert a csoport alatt is igyekeztek megtartani. Ha ez a struktúra a dinamika ellen ható, akkor sem szabad beavatkozni ebbe, mint csoportvezető, ezek a szerepek ugyanis mélyebbről jönnek, és hosszabb időre szólnak, mint amennyi ideig a csoport tart. Természetesen a jelenlétünkben azért mindig fékeztek az indulataikat, agresszív megnyilvánulásaik nem voltak, a csoport- illetve az önkontroll ezt nem engedte meg.
5. Vegyes, páros *vezetésre* van szükség az ilyen jellegű csoportok esetében. Ennek oka, hogy érzelmi életük meglehetősen kiürül a hosszú büntetés ideje alatt, ezért a vezetésre vonatkozó irodalmakban említett

apa és anya szerepek különös hangsúlyt kapnak a zártintézményi munkában. Továbbá fontos nemi identitásuk gyakorlása mindkét nemmel szemben. Mivel az ellenkező nemmel nem igen kerülnek kapcsolatba büntetésük idején, jó ha időnként újra megtapasztalhatják, hogy milyen társadalmilag beidegződött bánásmódbeli különbségek vannak a férfi–férfi, és a férfi–nő viszonyokban. Nem tartható meglepőnek az a jelenség ugyanis, ha az őket körülvevő környezet hatására vulgarizálódik a viselkedésük. A férfi vezető és a tagok közti viszony pedig azért lesz fontos, mert őt tekintik referenciaszemélynek, aki a kinti világból érkezett, és összeköti őket a valósággal. A női vezető is részese lesz ennek, de kisebb mértékben, mint a férfi.

6. *Közvetlen fizikai környezet:*

Mindenképpen lényeges, hogy az a helyszín, ahol a csoportmunka folyik, lehetőleg ne hasonlítson a zárka körülményeihez. A mi esetünkben ez a feltétel adott volt, egy tágas, fényes helyiségben tarthattuk a foglalkozásokat, feltehetően az intézmény legbarátságosabb részén. Mindezen feltételek megléte azért szükséges, mert így sok *mozgásos feladatot* végezhetünk a tagokkal, ami mindennapos rezignáltságukból kicsit kimozdítja őket.

7. *Intézményi környezet:*

Minden hatósági intézmény működését a rá vonatkozó jogszabályok rendszere határozza meg, melyekkel szemben soha, semmiféle kihágás, vagy kivételtétel nem engedhető meg. Azok, akik kívülről érkeznek, külsőként vesznek részt az intézet munkájában, ugyanúgy kötelesek ezeket a szabályokat betartani, mint az intézet közvetlen dolgozói. Ez a zárt intézményekre jellemző normarendszer és munkamorál nem minden esetben volt összeegyeztethető az általunk képviselt szemlélettel, de mivel a működési keretünket az intézmény adta, ezért az általa szabott feltételeket ellenvetés nélkül *el kellett fogadnunk*.

A minket ért hatások, és pozitív tapasztalatok alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a csoportmunkában rejlő lehetőségeket érdemes lenne kamatoztatni a börtönökben folyó reszocializációs munkában. Egy csoport alkalmas lehet a bezártság okozta frusztráció feldolgozására, a feszültség levezetésére, a kilátástalanságban egy fogódzó megtalálására, és egy út kijelölésére.

3.2.1 Csoportdinamikai specialitások

Az egri börtönben a csoportfoglalkozások vezetése során különleges jelenségeket tapasztaltunk. Ezt a külső környezet (intézmény), a tagok különleges helyzete (előzetes fogva tartás), és a csoport kialakulásának, kialakítá-

sának (fél-önkéntes részvétel) körülményei és a csoport összetétele hozta felszínre.

Az ellenállás evidenciája:

„Ellenállásnak tekinthetünk minden olyan megnyilvánulást, reakciót, amely a csoportmunka elmélyülése ellen hatott, vagy a spontán megnyilvánulásokat akadályozóan másfajta hozzáállást mutatott, és/vagy nem az instrukciókban kért feladat irányában mozgott” (Kovács Károly). Ez nagyban befolyásolta a csoport dinamikáját.

Egy feladat végrehajtása során a következő ellenállási módokat tapasztaltuk:

Induláskor:

- játék késleltetése, hosszas megbeszélése, amellyel kicsorbítják a játék élet
- meg sem várva az instrukciók végét, másfajta játékot „követelnek”
- egyedül hagyják a jelentkezőt
- egymás unszolása a részvételre, kezdeményezésre, néha agresszív, durva formában is (berángatják, belökik a másikat)
- nagyon ritkán: egyszerűen nincs játék

Menet közben:

- idő előtt abbahagyják, kiszállnak
- játékhelyzet-módosítás, a probléma megbeszélése helyett magánbeszélgetésbe, üzletelésbe⁹ kezdenek
- instrukció ellenére személyes témát hoznak be, anekdotázásba, sztorizgatásba kezdenek

Megbeszélés:

- a csoport nem hajlandó megszólalni
- saját érzéseik feltárása helyett kritizálják a játékosokat
- minek beszélni az érzéseinkről, hiszen ez szubjektív, mindenki mást érzett

Ezek megjelenése szükségszerű, eleve beépített volt. Kovács szerint a személyiséget fenyegető veszélyt, sérülést, veszteséget előrejelző szorongás indítja be ezt a különféle formákban megjelenő védekezést, amelyet a csoportvezető minősít ellenállásnak.

Az ellenállás koherens viselkedési forma, adekvát megnyilvánulás a benti környezetben. Bizonytalan, kiszámíthatatlan helyzetükből egyenesen követ-

---

⁹ Sok esetben a foglalkozás alatt bonyolították le kisebb-nagyobb üzleti ügyeiket, vásárlásait, csereberéjüket

kezik. 'Minden elől elzárkózom, tartózkodom, nehogy kiadjam magam, véletlenül se derüljenek ki a gyengeségeim.'

Egy ilyen mélyen beépült reakciónál szükségtelen törekvés lett volna az ellenállás teljes megszüntetése. „Ne romboljuk le a játékos csoporttag falait, inkább egyszerűen próbáljuk meg a kilincseket a számtalan ajtón, és meglátjuk, melyik nyílik” (Moreno).

Nagyon tapintatos vezetői attitűd szükséges. Rogers szerint következhet a konfliktusfeltárás és -feldolgozás nem megfelelő technikájából, és abból, hogy a vezető meg akarja rövidíteni a lélektani munkát, gyorsítani akar, a csoporttag számára még elfogadhatatlan érzelmi beállítódást követelve. Ez általában igaz egy normál feltételek között kialakított csoportnál, de a mi esetünkben (az ellenállás feltétlen jelenléte miatt) „benne volt a pakliban”.

Tehát el kellett fogadnunk, és ezt beépítve kellett a programot tervezni (lásd. folyamatelemzés).

Virtuális csoportthatás:

„Az egykori csoportkapcsolatok megszűntük után is hajlandóságot mutatnak arra, hogy bizonyos feltételek és érdekeltségek esetén aktualizálódjanak.” Ezt a hajlandóságot nevezi PATAKI Ferenc *virtuális csoportnak*.

Ennek a jelenségnek a vizsgálatát azért tartom fontosnak, mert a csoportfolyamat-elemzések során általában ez nem kap hangsúlyt. Másrészt a különleges körülmények is okot adnak rá, hogy ezt közelebbről is megnézzük.

A tagok előzetes fogvatartotti státusa nem engedi meg, hogy a csoport egykori résztvevői a foglalkozásokat leszámítva máskor is találkozzanak, ha csak nem cellatársak. Tehát a kapcsolatok továbbélése nem valósulhat meg. Ez a folyamat lezárásánál vált fontossá, mert nem számolhattak az interakciók fennmaradásával és azzal, hogy esetleg egy kölcsönös segítő kapcsolat jöjjön létre.

Csak arra építhettünk, hogy ennek a csíráját sikerül elültetnünk, és később más személyekkel való kapcsolatban kinyílhat.

Érzelmi élet, társas kapcsolatok:

A 2.5.2 bekezdésben található összehasonlító táblázatra visszautalva, azok a nehézségek és kudarcok, melyekről Szőnyi Gábor is ír, hasonló módon jelentkeztek a munkánk során, és az ezekre adott megoldási módok is sokban egyeztek a Szőnyi által bemutatott, serdülőkből álló pszichoterápiás csoportnál alkalmazottakkal. A párhuzam legmarkánsabban a kapcsolati problémák terén jelentkezik.

A pszichés fejlődéshez kielégítő *tárgykapcsolatokra* (alapvető kapcsolatokra) van szükség, amelyek beépülnek a személyiségbe és hozzájárulnak a személyiségstruktúra kialakulásához. Ezeknél a fiataloknál (deviáns serdülők, előzetes letartóztatásban lévő fiatakorúak) tárgykapcsolati fejlődési

zavarok léptek fel. Arra alapozva lehet ezt megállapítani, amit a csoportmunka során tapasztaltunk. Nehéz nekik teherbíró érzelmi kapcsolatot kialakítani. A közeledés, elfogadás, támogatás mögött is veszélyt látnak. Vagy elutasítással reagálnak, vagy a közeledés számukra a másikkal való egybeolvadást, személyiségük feladását jelenti. Ezért a csoport hatékony működéséhez szükséges kapcsolatok kialakítására sok időt kell szentelni. Ezalatt bátorítással, támogatással, bizalomépítéssel és személyes odafigyeléssel lehet csak a fiataalt megnyerni a csoporthoz tartozásra. Ennek ellenére a reakció sokszor érthetetlen, elutasító, destruktív. Tehát türelemre, toleranciára van szükség, és leleményre, hogy megtaláljuk azokat az utakat, amelyeken keresztül motiválttá válhatnak a csoportmunkára.

A fentiek jelzik, hogy a kapcsolat kialakítása és fenntartása nehézségekbe ütközhet. Például nem minden esetben lehet számítani arra, hogy a megállapodásokat tartani fogják. A csoport sokszor nem a csoportcélnak megfelelő késztetések kiélési terévé válhat, tehát az együttműködés nem jelent számukra különösebb buzdító erőt. Ez a csoportvezetés szempontjából csapdát jelenthet, hiszen a vezető különböző csábításokkal, engedményekkel próbálhatja a résztvevőket együttműködésre bírni, de ezzel azt idézheti elő, hogy az irányítás kicsúszik a kezéből és tekintélyét veszti. Hosszú időnek kell eltelnie addig, amíg a csoporttag maga is felelősséget tud vállalni munkájáért, addig helyette azt is a csoportvezetőnek kell vinni, tehát nagyon fontos a csoportfenntartó szerepe.

Ebből következik, hogy külön szakasz szükséges ahhoz, hogy az aktív részvétel, rendszeres együttműködés beindulhasson.

A vezető és a csoport közötti kapcsolat érzelmi hullámmázzsal, megterheléssel járhat. Ezt a fiatalok rosszul viselik. A változásra meneküléssel, ellenállással vagy visszavonulással, destrukcióval reagálnak. A megoldás itt nem a feszültségektől való megkímélés, hanem az, hogy az érzelmi ingadozások elviselésében, átélésében *támogatjuk* őket.

A kapcsolat *formai feltétele*, amely hozzájárulhat a csoportcél megvalósulásához, az a rendszeresség, folyamatosság. A résztvevők ezen keresztül tanulhatják meg, hogy bízhatnak a csoportvezetőben. A találkozások gyakoriságánál figyelembe kell venni az intézményi keret nyújtotta lehetőségeket, és, hogy a résztvevők milyen érzelmi közelséget – távolságot tudnak elviselni. Ritka találkozásoknál elveszhet a csoporthatás. A túl sűrűn beiktatott ülések pedig érzelmi függést eredményezhetnek, és igen megnehezítik a leválást.

Egy másik probléma, hogy a csoportvezető is valamilyen intézmény tagja, és ebben a minőségben a kezdetekkor a fiatal számára gyanússá válhat. Nagyon fontos, hogy ezeket a hiedelmeket eloszlassuk, ehhez szükséges, hogy magunkról beszámoljunk, informáljuk őket. Hogy ki mennyit mond el

magáról, azt a csoportvezető személyisége, nyitottsága és attitűdje határozza meg. A lényeg a hitelesség.

Végezetül még egy kapcsolat-működési nehézség. Az intézmény alap-funkciója (büntetés) nem egyezik a csoportcéllal, és az intézményben uralkodó szigorú szabályok nem kell, hogy feltétlenül érvényesüljenek a találkozásokon. Ilyenkor a vezető feladata, hogy gondoskodjon arról, hogy a célok ebben a feltételrendszerben és keretek között is érvényesülhessenek.

A csoporton belül az őszinteség, nyitottság íratlan szabály, a csoporton kívül (pl. zárkában) a tagoknak ebből problémáik lehetnek. Az üléseken gyakran arra buzdítjuk őket, mondják ki gondolataikat, érzéseiket, fejezzék ki érzelmeiket, adják ki dühüket, és ezt néha agresszív formában teszik. A szabályzatban lefektetett viselkedéstől való legkisebb eltérést is büntetik, és ez ellenkezik a regulával. Ezért fontos megvilágítani a kapcsolati különbségeket, és megvédeni őket attól, hogy a csoportszokásokat és az itt megengedett szabadabb megnyilvánulásokat kivéve problémájuk legyen. Az intézmény, ha ilyet tapasztal, ezt úgy értelmezheti, hogy a csoport működése negatív hatással van a börtön életére, és beszünteti a foglalkozásokat. Pedig ahhoz, hogy a cél megvalósuljon, legfontosabb feltétel a folyamat végigvitele, a program megvalósítása az első lépéstől az utolsóig, és ezt nem szabad kockáztatni.

A fenti tapasztalások, következtetések értékelése, elemzése és összegzése után született meg az a végleges csoportprogram, melyet a második, szintén előzetes letartóztatásban lévő fiatal (19–22) férfiakból álló csoport esetében alkalmaztunk. Ennek a csoportnak (a későbbiekben *kutatott csoport*), illetve az újonnan kidolgozott programnak az egyénekre gyakorolt hatását vizsgáltuk meg statisztikai módszerekkel.

3.3 A kutatás hipotézise

Felteszem, hogy az általam, egy speciálisan börtönre kidolgozott személyiségfejlesztő eljárás kimutatható változást okoz a következő személyiségi jellemzőkben: érettség, a gondolkodás differenciáltsági foka, bizalom, az érzelmerkifejezés adekvátsága, feszültség levezetés, önismeret, a társadalomhoz való alkalmazkodás, vagyis növeli a közösségekbe való beilleszkedési képességet és a szociális adaptációt.

3.4 A kutatás helye, ideje, módszerei

A kutatás helyszíne: Egri Büntetés-végrehajtási Intézet (Eger, 3300. Törvényház u. 2.)

A kutatás ideje: 2001. november – 2002. január (16 csoportfoglalkozás)

A kutatás módszerei: A kutatásban kétféle módszer szerepelt. **(I)** Egyrészt annak módszere, ahogyan a kutatott csoport hatékonyságát statisztikai eszközökkel megmértük. **(II)** Másrészt pedig a csoport, tehát a csoportfoglalkozások alkalmával használt, különféle csoportozási módszerekből, technikákból ötvözött, speciálisan zártintézményi körülményekre adaptált program.

I. A mérés módszere

A legelső és a legutolsó foglalkozás alkalmával kérdőívet töltöttünk ki a kutatott csoport tagjaival. Ez a kérdőív a Jesness-kérdőív (Carl F. Jesness, 1966.) volt. A tesztet eredetileg egy bűnözőkön végzett ötéves kutatási program keretében fejlesztették ki. A program során szükségessé vált egy olyan mérőeszköz kidolgozása, amely használható a kezelési programok hatékonyságának mérésénél. A teszt 155 igaz-hamis tételből áll, és 11 személyiségvonás mérését teszi lehetővé.

Mivel a tesztnek még nincs magyar standardja, és az amerikai standardértékeket kulturális különbségek miatt nem tudtuk felhasználni, ez tette szükségessé, hogy a tesztet egyenkénti személyes változások mérésére használjuk fel. Ezen keresztül a csoportmunka hatékonyságáról is képet kaphatunk. A teszt 11 személyiségvonást mér, úgy mint: értékorientáció, éretlenség, elfojtás, visszahúzódság, manifeszt agresszió stb. A skálákon elért magasabb érték az adott személyiségvonás fokozottabb jelenlétére utal. Tehát ha pozitív változás áll be az adott személyiségvonásban, a skálaérték csökken.

A skálák leírása:

1. Rossz társadalmi alkalmazkodás – (SM)

Ezalatt olyan viselkedés-együttest értünk, amely a nem megfelelő, vagy zavart szocializáció következménye, és amely annak a mértékével definiálható, hogy a fiatal mennyire osztja olyan személyek véleményét, akik a környezeti elvárásokra nem a társadalmilag elfogadott módon reagálnak. Ez egy széles tünet-együttest jelent, jellemző a negatív én-kép fenntartása, félreértettség, a boldogtalanság átélése, bizalmatlanság a tekintéllyel szemben, másokat hibáztatnak problémáikért

2. Értékorientáció (VO)

Azt a tendenciát fejezi ki, hogy az egyén milyen mértékben tesz magáévá olyan viselkedésformákat és attitűdöket, amelyek alacsonyabb társadalmi réteghez tartozó személyekre jellemző. A magas pontszámot elértekre jellemző a nonkonformitás, szabálysértő viselkedés, felelősség hiánya.

3. Éretlenség (Imm)

A skála kifejlesztésének előfeltevése az volt, hogy az érettség mérhető olyan attitűdök alapján, amelyek jellemzik az idősebbeket, s amelyek megkülönböztetik őket a fiatalabb csoportoktól. Méri a lemaradás nagyságát azoknak a válaszoknak, attitűdöknek és véleményeknek az alapján, amelyek szokásosak és elvártak az adott életkorban. Az éretlen alanyok naivak, saját és mások motivációjának értékelésében hajlamosak elhallgatni és elfojtani problémáikat.

4. Autizmus (Au)

Ez úgy definiálható, mint az egyén hajlandósága arra, hogy gondolkodását személyes szükségletei és vágyai irányítsák. Az ilyen személy tervkészítése irreális, gondolkodása differenciálatlan, az „én” és a „nem én” határai összemosódnak. Magas pontszámú személy nagy önelégedettséggel tekint magára, ügyesnek, jóképűnek, erősnek tartja magát, miközben érzi, hogy valami nincs rendben a gondolkodásával. Szeret ábrándozni, kedveli az egyedüllétet, félénk, ijedős.

5. Elidegenedés (Al)

Az elidegenedés a bizalmatlanság jelenlétére utal másokkal, különösen tekintélyszemélyekkel való kapcsolatokban. A magas pontszámú személy szkeptikus és kritikus másokkal, a tekintélyben becstelenséget, zsarnokságot lát, extrapunitív (másokat hibáztat) beállítottságú.

6. Manifeszt agresszió (MA)

A skála elsődlegesen a düh és az agresszió érzéseivel színezett állításokból áll. Aggódik érzelmei nehéz ellenőrzése miatt, túlzott konformitás lesz rá jellemző, messze elkerüli a nyílt agresszív kitöréseket.

7. Visszahúzódás (Wd)

A skála a személy másoktól való izolációjának mértékét jelöli, és arra a manőverre utal, amellyel fel akarja oldani az önmagával és másokkal szembeni elégedetlenségét. A magas pontszámú személy úgy tekinti saját magát, mint aki lehangolt, szomorú és félreértett. Bár kedveli az egyedüllétet, magányosnak érzi magát, és mások kontrollálatlan, agresszív megnyilvánulásaitól távol tartja magát, és azokat erősen elítéli.

8. Szociális szorongás (SA)

A skála más emberekkel való kapcsolattartás során átélt diszkomfort érzésre utal. A magas pontszámú személy beismeri az idegességet, félénkséget, érzékeny a kritikára, gyávának tartja magát. A skála tartalmaz néhány állítást, amely intropunitív (önmagát hibáztató) orientációra utal.

9. Elfojtás (Rep)

Az állítások az ún. hipernormalitás faktorát idézik. A magas pontszámú alany nem ismeri el vagy nincs tudatában negatív érzéseinek, dühének ellen-szenvének, általában kritikátlan önmagával és másokkal. Olyan érzéseknek tudatból való kiszorítására utal, amelyeket a legtöbb ember rendszerint átél. Az egyén impunitív beállítottságú (nem hibáztat senkit).

10. Visszautasítás (Den)

A skála állításainak fele arra vonatkozik, hogy az egyén hogyan látja családját. A magas pontszámúak hiba nélkülinek látják szüleiket, és nem ismerik el velük való konfliktusaikat. Nem hajlandó másokat kritizálni.

11. Aszociális index (Ai)

Olyan számított index, amely képes előre jelezni a bűnöző magatartását, olyan viselkedésmódokat fejez ki, amely megszegi az elfogadott társadalmi normákat.

II. A csoportprogramban használt módszerek és eszközök:

Az alább felsorolt módszerek és eszközök alkalmazása az adott környezetben és az adott mintán, és ezen metódusok ilyen összefüggésben való megjelenése adja meg programunk egyediségét.

Korábbi csoportvezetési tapasztalatok, és a próbakutatás során szerzett ismeretek alapján dolgoztuk ki a program specialításait.

Értékfeltáró csoportmódszer:

A módszer lényege, hogy a csoporttagok értékrendszerét, értékítéleteit, preferenciáit indirekt módon a felszínre hozza és tudatosítsa. Mindezt anélkül, hogy a módszer ezeken változtatna. Az egyénnek döntést kell hoznia arról, hogy mely értékeket tartja fontosnak, s ezáltal saját értékrendszerével is szembesül. A módszer eszközei: döntéshelyzetbe hozás, vitabeszélgetés.

A konfliktuskezelő módszerek:

Ezen elemek beépítését azért találtuk indokoltnak, mert a bezártsági helyzet, a szűk élettér, az idegen emberekkel megosztott mindennapok, a folyamatos bizonytalanság számtalan konfliktust szülhet, ami még jobban megnehezíti bent életüket. Másrészt sokuk olyan elharapózott konfliktushelyzetek miatt tengeti odabent az életét, melyek már késrántásig fajultak. Észrevettük, hogy nehezükre esik egy körben ülve, egymás arcát látva csupán beszéddel, érveléssel érvényesíteni magukat, meggyőzést gyakorolni a másokra. Sokkal inkább élnek a fenyegetőzés, fölény kihangsúlyozás, vagy a gyengébb oldal

réséről a beletörődés, hallgatás eszközeivel. Ennek jelenségét így írja le a konfliktuskezelés módszertani füzet:

„Kommunikációs zavar keletkezhet, ha az egyének életútja, körülményei, azonosulási mintái különbözőek. Ennek ugyanis következménye a konszenzusteremtés nehézsége. A kommunikációs zavar mellékterméke lehet ugyanis az agresszió, a csökkent tolerancia.” A konfliktuskezelés módszeréből főként a szembesítési játékokat alkalmaztuk. Ézelmi és mentális teher volt számukra hosszan vitatkozni egyetlen dologról, mégis motiválta őket, hogy esetleg ők kerülhetnek ki győztesen az érvelésből. Ehhez viszont be kellett tartaniuk a szabályokat: higgadt érvelés, mások véleményének meghallgatása, konszenzusra törekvés.

Racionális-Emócionális-Terápia:

A R.E.T. érzelmi zavarok és gyakorlati problémák megoldásának kognitív-viselkedéses megközelítése. Célja az, hogy adaptivitás, feszültségcsökkentés irányába segítse az egyéneket. A bezártság, a prizonitás jelensége sok olyan problémát hordoz magában, mely az egyének érzelmi életére, lelki egyensúlyára veszélyeztetőleg hathatnak. A magány, melyet a hozzátartozóktól távol élnek meg, és a hozzájuk hasonlókkal osztanak meg, sok elváltozást eredményezhet, sok hiedelmet kelthet az egyénben. Például egy feleségtől érkező levélben felfedezhet a fogva tartott olyan tartalmakat, melyek semmiben nem utalnak arra, hogy felesége megcsalja őt., vagy már nem szereti, mégis a személyben megjelenik az attól való félelem, hogy elveszíti támogatóhálóját. Ezeket az irracionális gondolatokat melyek a megbomlott érzelmi egyensúlyból nőttek ki, megpróbáltuk olyan játékokkal, feladatokkal enyhíteni, melyekben bizonyos szituációkhoz az adekvát érzelmekeket kellett társítaniuk, illetve fordítva is, sok ézelem felsorolása után olyan szituációkat kellett mondaniuk, melyekben a felsorolt ézelemek adekvátak. Drámai elemekkel is eljátszották, hogy milyen különbségek vannak ézelemek különböző fokozatai, erősségei között. Mindez átvezetett bennünket egy sokkal személyesebb, nagy bizalmat követelő játékhoz. Magukról és egymásról kellett megnyilatkozniuk néhány szóban. Ez erősen felkeltette érdeklődésüket, főként a játék azon része, mikor ők kaptak visszajelzéseket tulajdonságaikról a többi csoporttagtól.

Önismereti módszerek:

„Az önismereti csoport célja tagjainak fejlesztése (személyiségfejlesztése, önismeret fejlesztése, tág értelemben vett tanulás, társas készségek fejlesztése). A csoport nem spontánul, vagy külső szempontok szerint alakul, hanem szándékosan, a fenti célra hozzák létre, úgy is mondhatnánk, hogy intézményesült csoport. Célját a csoport önmaga valósítja meg, vagyis az interakci-

óba lépő egyének csoportja a kívánt változás, illetve fejlesztés kerete, közvetítője, serkentője.”¹⁰

A csoport céljainak a megvalósulásához mindenképp fontos volt, hogy valóban egy csoportnak érezzék magukat, melynek tagjai, mely zárt és melybe behozhatnak olyan dolgokat, ami őket érdekli, aggasztja, foglalkoztatja, tehát egy olyan közösség, amiben bizalomlégkör van. Ez a csoportforma biztosította végig azt, hogy képesek legyenek megnyílni, magukról valani és egymásról is többet megtudni, tanulni. Ez nem volt azonban ilyen egyszerű. Nehéz volt őket átvezetni abból a hitből, hogy mi egyesével szeretnénk velük foglalkozni, abba a tudatba, hogy itt az egymásra figyelés, és ezen keresztül a saját magukkal való tisztába kerülés a fő cél, másrészt pedig erre nem mi, mint csoportvezetők vagyunk az eszköz, hanem maga a csoport. Ez nem írható le egy folyamatban, az egyik tendencia nem váltotta fel a másikat, inkább csak mindkettőre voltak kiemelkedő példák, melyekből a csoport, mint eszköz középpontba helyezésére vonatkozóak közül talán több esett a folyamat végére.

Encounter:

Ez a személyiségközpontú csoportmódszer, mely a humanisztikus pszichológiában gyökerezik, végigkísérte egész munkánkat a csoporttal. Mint már említettem nagy szükségük volt a tagoknak az egyéni figyelemre, a velük való személyesebb kapcsolatra, a mi visszajelzéseinkre. Leginkább hagytuk őket szabadon megnyilvánulni, ha úgy éreztük, hogy van egy téma, vagy probléma, mely a legtöbbjüket aggasztja, érdekli. Teret hagytunk ezek megvitatásának, mivel ez is növelte együttműködési készségüket, közös problémamegoldásukat. Ilyenkor igyekeztünk a háttérben maradni, és a facilitátor szerepét ellátni. Mindig fontosabbnak tartottuk ezeknek a témáknak a „kifuttatását”, mint az aznapra tervezett csoportfeladatok elvégzését.

Gestalt csoportmódszer:

Ezt a módszert úgy lehetne jellemezni, mint olyan egyéni terápiát, amely a csoport jelenlétében zajlik. Sokszor a csoportvezető és a csoporttag között folyik hosszabb interakció. Ennek a módszernek a munkánkban való megjelenését támasztja alá az egyes tagoknak adott egyéni figyelem, és személyes beszélgetés, melyek a csoportfoglalkozások ideje alatt valósultak meg.

Drámai elemek:

A pszichodráma módszerének megalkotása MORENO nevéhez fűződik. *„Ez volt az első önálló csoportmódszer, amely a közösségi kapcsolatok világában, a társak segítségével, a tagok közti vonzalmak erejével, a csoport*

---

¹⁰ Rudas János: Delfi örökösei, Kairosz Kiadó, 1990.

*érzelmi atmoszférájának biztonságnyújtásával és a lejátzás katartikus, feszültséget lereagáló hatásával szolgálta az emberi problémamegoldást, sőt a lelki zavarok gyógyítását is.*¹¹

Nem állíthatom, hogy a börtön csoportjainkkal pszichodrámaztunk, mégis sok olyan játékot vittünk be, amiben voltak drámai elemek. Ezek hozzásegítették őket az oldottabb hangulat megteremtéséhez, hiszen sokat nevettek saját magukon. Szégyelltek a többiek előtt mozogni, furcsán érezték magukat a helyzetben, gyengének érezték magukat egy pillanatra, de jó tapasztalás volt számukra kifejezni dolgokat pusztán mozgással.

Bemelegítő, mozgásos feladatok:

Ezeket mindig a foglalkozások elején alkalmaztuk. Járásukon, mozgásukon, beszédükön sokszor éreztük, hogy rezignáltak, lelassultak, izmaik, reflexeik bemerevedettek. Ahhoz, hogy jó koncentrációs állapotba kerüljenek, fel kellett ráznunk őket, hogy ne az egyik székről a másikra ülve, ásítózva, alacsony vérnyomással és vércukorszinttel, sápadtan üljék végéig a foglalkozások hátralevő részét.

4. A kutatott csoport

4.1 A csoportról röviden

A programot 2001. novemberében indítottuk el az Egri Büntetés-végrehajtási Intézetben. Ez egy 16 találkozásból álló csoportfoglalkozás sorozat volt, melyet a börtönben lévő előzetesen fogva tartott fiatal felnőtt férfiaknak tartottunk. Életkoruk 19–22 év között volt. A csoport 8 fővel indult és kisebb ingadozások után 6 állandó résztvevőre csökkent. Egy csoport beindításának (ami nem kötelező terápia), és a tagok munka motiváltságának legfontosabb feltétele, az önkéntes részvétel nem valósult meg. Ezért a már említett fél-önkéntes rendszert dolgoztuk ki. Ez abból állt, hogy a börtönnevelők által utasításban kiadott részvételi kötelezettséget próbáltuk úgy tompítani, hogy az első ülés alkalmával adtuk meg a további távolmaradásra a lehetőséget, ott tisztáztuk az együttlétünk okait és a célokat. Tehát, aki a továbbiakban ennek ismeretében nem kívánt megjelenni, azt senki sem kötelezhette erre. Ezt a személyzettel is tisztáznunk kellett. A tagok nagyon különböző kulturális, szociális környezetből érkeztek, volt intézetben nevelkedett, hajléktalan roma származású; rendezett középosztálybeli családból jött; kiterjedt családi és rokoni kapcsolatokkal rendelkező családapa; elvált szülők gyermeke.

---

¹¹ Szerk.: Bagdy Emőke: A pedagógus hivatásszemélyisége, Debrecen, 1996.

4.2 Téma szerinti felépítés

A 16 foglalkozást a következőképpen strukturáltuk:

I. ülés: „toborzó-találkozás”

- bemutatkozás, ismerkedés
- céljaink, elképzeléseink ismertetése
- önkéntesség megajánlása
- kérdések tisztázása

II.-V. ülés:

- intenzív és direkt csoportépítés
- értékstruktúrájuk feltérképezése, hogy számukra ne idegen anyaggal dolgozzunk
- erre épített értékfeltárás

VI.-VIII. ülés:

- erőteljes konfrontálás játékokon keresztül, néha érték ütköztetéssel
- csoportos feladatmegoldások és bizalom – gyakorlatok segítségével az együttműködés, a közösségben rejlő erő megmutatása

IX. ülés: a karácsonyt megelőző találkozás

- ezzel kapcsolatos érzéseik, feszültségek átdolgozása a kialakuló kölcsönös támogatórendszer segítségével

X.-XIV. ülés:

- érzelmek (erőssége, különbségek, kifejezés, adekvátság)
- előzőre építve: érzelmek és tulajdonságok közötti kapcsolat
- a saját és a másik tulajdonságai
- a tulajdonságok bizalom összefüggései

XV.-XVI. Ülés:

- jövőbeni konkrét célok, az ehhez szükséges lépések
- lezárás, leválás

4.3 Folyamatelemzés

„A csoportokat, mint társadalmi rendszereket úgy definiálhatjuk, mint embereket és azok interakcióit. Ezeket az interakciókat *csoportfolyamatok*-nak nevezzük. A csoportfolyamatok olyan erőket indukálnak, melyek hatás-

sal vannak a csoporttagokra és a csoport egészére. Ezeket az erőket nevezzük *csoportdinamikának*.¹²

A csoportdinamika összetevői a következők

1. – kommunikációs és interakciós minták
2. – csoportkohézió
3. – csoporton belül kialakult szociális kontroll
4. – csoportban kialakult kultúra
5. – csoportban alakuló szerepek

A csoport alakulását, folyamatát, változását ezen összetevők mentén fogom értékelni.

4.3.1 Kommunikációs és interakciós minták

Az első négy találkozás során a csoportépítésre, a bizalom kialakítására nagy hangsúlyt fektettünk. Ebben a szakaszban a csoportfenntartó szerepet is egyértelműen nekünk kellett felvállalni, ez tehát vezetőcentrikus interakciós mintát eredményezett. Ezért nagyon fontos volt, hogy az általunk küldött üzenetet a csoport pontosan értse. Ehhez egyrészt meg kellett ismernünk azt a rostát, amin keresztül szűrjük a felénk irányuló üzeneteket, másrészt olyan kommunikációs formát kellett alkalmaznunk, amely ebben a szubkultúrában is érthető. Ebben a korábban börtönben vezetett csoportokon szerzett tapasztalatok segítettek és N.-re is támaszkodhattunk, aki már az előző csoporton is részt vett. N. nagyon hamar megértett, hogy mit is szeretnénk mondani, mi a kiadott instrukció lényege és ezt lefordítva tálalta a többiek számára. Többek között ez is hozzájárult ahhoz, hogy N. a későbbiek során felvállalta a belső vezető szerepet is.

Az első négy ülést követő időszak után sikerült kifejlesztenünk azt a kommunikációs módot, amely hozzásegített bennünket a hatékony üzenet továbbításhoz. Ekkor már a tagok is nagyobb arányban vettek részt a csoportban folyó kommunikációban, ez számunkra néha vételi problémákat okozott, de ezt folyamatos parafrázálással igyekeztünk tisztázni.

A különböző interakciós minták megjelenésének hasonló aránya, és feladatadekvátsága nehezen valósult meg. Egyértelműen vezető-centrikus minták voltak túlsúlyban (pl.: „májusfa”: a vezető áll az interakció középpontjában, „forrószék”: tag és vezető között folyik intenzív kommunikáció). Igyekeztünk ösztönözni a csoport-centrikus megnyilvánulást, ehhez viszont a tagok között szabad kommunikációs csatornák szükségesek, amelyeket

---

¹² R. W. Toseland–R. F. Rivas: Csoportdinamika. In. A szociális munka elmélete és gyakorlata 4. Budapest, 1999.

megnyitni nagyon nehéz. A csoportban igen erőteljesen érzékelhető volt a tagok közti hierarchia. Akik korábban ismerték egymást (pl.: zárkatársak) már magukkal hozták a másikkal viszonyított helyzetüket, de azok közt, akik még nem találkoztak, azonnal beállt az alá-fölérendeltségi viszony. Tehát, aki tekintélyszemély volt, őt az alatta állók nem igen merték megszólítani, a lefelé irányuló kommunikáció pedig csak utasításokra, pizskálódásra, sértegetésre redukálódott. A tapasztalatok alapján úgy döntöttünk, hogy ezt a struktúrát direkt eszközökkel nem akarjuk megváltoztatni, reméltük, hogy a közösséggé formálódás ereje ezt oldani fogja. Ebben teljes sikert nem értünk el, de adódtak olyan játékok, olyan pillanatok, amikor az alacsonyabb szinten állót sikerült, eddig nem ismert képességeinek, meglátásainak tőlünk kapott támogatásnak köszönhetően feljebb segíteni a ranglétrán, és az alárendeltséget mellérendelt viszonyra szelídíteni. Ez, mint sikerélmény motiváló hatással bírt az egyénre, a másik oldalon pedig elismertséget vívott ki.

A leggyakoribb típusú interakció egy tag és egy vezető között zajlott. Nagyon erősen igényelték a személyes, csak az egyénre irányuló figyelmet. Tőlünk vártak megerősítést, figyelmet, visszajelzést anélkül, hogy a csoportot bevonták volna. Ez leginkább a periférikus vagy alárendelt szerepben lévőkre volt igaz. Azt a figyelmet és odafordulást kapták meg itt, amit sehol máshol nem tapasztalhattak meg. Aki pedig jó pozícióban volt, nem méltatta a többieket arra, hogy hozzájuk is intézzék valamit, esetleg a véleményüket kérje ki. Ez egyenesen megalázó lett volna számukra, ezért inkább ők is velünk kommunikáltak.

Egy figyelem-játék alkalmával próbálkoztunk egy interakciós szabály bevezetésével. Csak az beszél, akinél a labda van, a többiek csendben figyelnek. Aki szeretne a beszélőre reflektálni, jelzéssel elkéri a labdát, röviden összefoglalja a hallottakat, és csak ezután fejt ki az álláspontját. A játék meghiúsult, mesterkéltnek érezték. Azonban volt olyan eset a program vége felé, amikor labda és jelzések nélkül is megvalósult a másikra irányuló figyelem és az érdemi beszélgetés.

Az interakciók csoport-centrikussá válását és fokozódását a csoporttagok egymás iránt érzett szimpátiája és erősödő elfogadása is serkentette. A résztvevők között voltak olyanok, akik már ismerték egymást és jó kapcsolatban voltak. Ez érdekszövetségek kialakulásához vezetett. Nem a csoporttal szembeni meg nem elégedettség szülte ezeket az érdekszövetségeket, inkább az, hogy fontosabb volt számukra a másik társasága, mint a csoport. A csoportot csak személyes, nem a csoportcélnak megfelelő szükségleteik kielézési színterének tekintették. Erre a legjellemzőbb példa L. és M. kapcsolata. Ők még kintről ismerték egymást. M. jártasabb volt a zárkaügyek elintézésében, a börtön szabályokban és L. pedig „tanítómesterének” tekintette őt. Sokszor csak egymással folytattak diskurzust, a csoportra nem figyeltek. Ennek az

érdekszövetségnek a léte egyértelműen destruktív hatású volt. M. ráadásul határozottabb, aktívabb tagja volt a csoportnak és döntéseivel, válaszaival nyíltan befolyásolta L.-t, akinek ebből kifolyólag saját véleménye nem igen volt. Két markánsan megjelenő alcsoportot lehet kiemelni, az egyik a fentebb említett L. és M. kapcsolata, a másik N. és G.. N., akiről már írtam G.-vel nagyon jó haveri és zárvatársi viszonyban volt. Az ő kapcsolatuk inkább csak egymás szórakoztatásából állt. Itt még meg kell említeni a kimaradt két személyt. R. kezdetben úgy tűnt, vezetője lesz a csoportnak, különben tartotta magát a többiektől, különként viselkedett. Ám egy idő után a többiek felé egyre kevesebbet kommunikált, csak minket szólított meg, és egyre többet panaszkodott. Mindig letörten érkezett, és szerette kihangsúlyozni, hogyha valami bántja. A csoport kezdett elfordulni tőle, mert csak őt, és a családját érintő problémákkal állt elő, rengeteget „sztorizott”, és tőlünk várt vigasztalást, a csoport véleménye nem érdekelte. Így lassan elszigetelte magát. A másik fiú F. volt, aki szintén a bűnbak szerepét töltötte be. Pedig a képességei alapján akár vezetője is válhatott volna. Az azonban a börtön-lét sajátossága, hogy mindig kell valaki, akit hibáztatni lehet, aki az agresszió tárgyává válhat, aki „elviszi a balhét”. F. ezt nem fogadta el passzívan, pozíciója ellenére ő volt az, aki először elvállalt valamit, a legőszintébb megnyilvánulásai neki voltak, sokszor állt elő olyan konstruktív ötletekkel, amelyek előre mozdították a csoportot. A csoporttól ezekért elismerést nem, hanem csak lehurrogást és legyintést kapott. Ezért nagyon fontos volt őt erősíteni abban, hogy továbbra is aktív résztvevője legyen a csoportnak. Ennek érdekében ő többször kapott tőlünk pozitív visszajelzést, mint a többiek. Szerencsére ezzel nem azt értük el, hogy a csoport ellen fordult, hanem néhányan, és főként N., aki meghatározó tagja volt a csoportnak, több figyelmet tanúsított iránta. Mivel a többieket kizáró személyes vezető-tag közötti kapcsolat iránt igen erős vonzódásuk volt, és hihetetlen módon igényelték a csak nekik szóló figyelmet, a hat fős csoportnagyság ideális volt. Mikor a csoport egésze is fontossá kezdett válni számukra, ez a kis létszám néha hátrányt is jelentett. Ha esetleg valaki hiányzott az már dinamikai változásokat is eredményezett a csoportban. A kis létszám mellett szóló másik érv, hogy a figyelemmegosztással sokszor problémájuk volt, de így a figyelmük nem forgácsolódott szét a foglalkozások alatt.

4.3.2 Csoportkohézió

„A tagokat a csoporthoz kötő és csoportban megtartó erők összessége” (Festinger 1950.). Ezt nevezzük csoportkohézióknak. Melyek voltak ezek az erők? Kezdetben egyértelműen az egyéni érdekek és szükségletek megvalósítási eszköze volt a csoport. Itt ellenőrzés nélkül lehetőségük nyílt üzletelésre, „börtönpletykák” megbeszélésére, zárkaügyek megvitatására. Eleinte úgy

gondoltuk, mert máskülönben nem jönnek el a foglalkozásokra, de mikor egy-egy feladat megvalósítása is problémássá vált ezek miatt, módosítottuk a szerződést. Minden foglalkozás előtt kaptak 10 percet, amikor ezeket a témákat megbeszélhették. Ez a 10 perc is elegendőnek bizonyult, a bevezetett korlátozás után is, szinte mindig eljöttek a foglalkozásokra. Tehát a csoport ez irányú fel-, illetve kihasználása háttérbe szorult.

Másik olyan tényező, ami a csoportban tartotta őket, az a zárkából való menekülés volt. Itt szabadabban mozoghattak, lélegezhettek, és lekötötték magukat. Nem unatkoztak, és ez nagyon fontos.

A harmadik kohezív erő, hogy találkozhattak olyanokkal, akikkel máshol ez nem lehetséges. Ez főként M. és L. esetében volt így. L. egyszer ki is jelentette, mikor valami miatt M. kimaradt, ha M. nem jön, ő sem fog járni. L.-nél mindig próbáltuk erősíteni, hogy ő is a csoport tagja, alkotó része, és M.-en kívül mások is vannak körülötte. A XII. találkozón történtek bizonyították be, hogy L.-el kapcsolatos törekvéseink sikerültek. Az előző ülésen L. nem jelent meg. Így kimaradt abból, hogy mindenkitől kapjon visszajelzést a tulajdonságaival kapcsolatban, és reflektálhasson rá. A hiányzása miatt ezt a gyakorlatot újra eljátszottuk, és akkor megértette, hogy csak miatta ismételtük meg. Ekkor azt mondta: „A múltkor nem jöttem, mert úgy éreztem felesleges. Itt voltam, de mégsem voltam itt. Most már itt leszek!” Tehát megjelent nála a csoporthoz való tartozás vágya, de ehhez 12 foglalkozásnak kellett eltelnie.

A negyedik vonzerő, amit a csoport nyújtott nekik, hogy azt remélték, hogy különböző előnyöket, „jó pontokat” szerezhettek, ha ide járnak. Ha bekerül az aktájukba, hogy ezen is részt vettek, a bv. bíró ezt méltányolni fogja. Ki kellett őket ábrándítanunk. Nem volt módunk ilyen igazolást kiállítani. Miután ez is tisztázódott, még mindig nem lépett vissza senki.

Tehát azon túl, hogy jól érezték magukat, „feljöttünk és jót hülyéskedtünk”, ahogy valaki a csoporttal kapcsolatos visszajelzésében is megfogalmazta, kaptak valamit, magukkal vittek valamit. Ez volt a csoporttöbbletből következő közösségi összetartó erő, amely számukra új tapasztalást jelentett és adta a csoporthoz kötődésük lényegét.

4.3.3 Szociális kontroll

„Ezt a fogalmat olyan folyamatokra szokták használni, melyek révén a csoport eléri a működéshez szükséges mértékű engedelmeskedést és konformitást”(Rivas-Toseland 1984.). A működéshez szükséges rend kialakítása különösebb figyelmet nem igényelt tőlünk, hiszen az első találkozáskor már nagyon fegyelmezetten viselkedtek. Mint utóbb kiderült, ez a fegyelem nem lett a csoportnormák része, inkább csak az új helyzetnek szólt. Csöndben várakoztak arra, hogy kiderüljön, hogy mi is fog itt tulajdonképpen történni.

Miután tisztává vált, hogy ez a helyzet nem fenyegető számukra, elkezdtek a fegyelem határait kijjebb és kijjebb tolni, próbálgatták tűrőképességünket. Mikor elérték ennek határait, akkor léptünk közbe, hogy a csoportfegyelmet, rendet helyre állítsuk. Újból megállapodtunk alapvető viselkedési szabályokban, pl.: meghallgatjuk egymást, mivel a kölcsönös tisztelet ezt megkívánja, a személyes ellentéteket csak akkor hozzák be, csak akkor engedhetünk ezeknek teret, ha ezt a csoport segítségével, a csoport előtt intézik el. Ha erre nincs mód, vagy a felek nem így kívánják, akkor emelkedjenek felül rajta, tegyék ezt félre a foglalkozás idejére. A példában említett két alapvető szabályt sikerült betartaniuk.

Nagyon erős kontrollt tudatosan nem alkalmaztunk, ezt ők azzal hálálták meg, hogy komolyabb szabályáthágást nem követtek el. Tudták, hogy ezzel az egész csoport működését, létét veszélyeztették volna, a csoport fennmaradása pedig az ő érdekük is volt.

A csoport önszabályozóan állított fel olyan normákat, amelyekre mi nem is ösztönöztük őket. Kerülték a vulgáris kifejezések használatát, s ha egy-egy mégis elhagyta a szájukat, mindig bocsánatot kértek. Fékeztek agresszív indulataikat, kitöréseiket. Történt olyan is, hogy M., aki saját bevallása szerint sem tudta fékezni indulatait – többrendbeli utcai verekedésért, súlyos testi sértésért volt bent – egy játék kapcsán egy érzelmekkel terhelt, nagyon feszült helyzetben, került nézeteltérésbe F.-el, akire rákényszerítették a bűnbak szerepét. M. ezt már képtelen volt tovább tűrni, felpattant a székéről, eltorzult arccal és ökölbe szorított kézzel tett egy lépést F. felé, aztán a kezében lévő papírt összegyűrve visszaült a helyére. Miután később megbeszéltük a játékot, erre a jelenetre is sor került, mellyel kapcsolatban M. azt mondta, hogy nem érti miért nem ütötte le F.-et, amikor az megérdemelte volna, de most így jobban érzi magát.

A szerepek társas kontrollt szabályzó funkciója N. megnyilvánulásaiban tükröződtek leginkább. N. hangulatától függően töltötte be a belső vezető szerepét. Sokszor azért jött fel csoportra, hogy jól érezze magát. Ilyenkor G.-vel végig nevetgéltek, beszélgették az egész foglalkozást, csak látszatomunkát végeztek és szabotálták a játékokat. Ennek hatására a csoport többi tagja sem dolgozott, a csoport alapfeltevés szinten működött, és a fegyelem is meglazult. Máskor pedig aktívan, nagy odaadással, másokat segítve vett részt a foglalkozáson. Ez hatással volt a csoport egészére, és így a kitűzött részcelokat sikerrel valósítottuk meg. N. nemcsak indirekt módon a munkájával, aktivitásával szabályozta a csoportot, hanem szavát is felemelve fegyelmezte a tagokat. Egy játékban (IV. foglalkozás) a figyelemnek nagyon fontos szerepe volt, de a csoport nem tartotta be a szabályokat. Utána, a megbeszélés során feltettük a kérdést, hogy mit nem sikerült megvalósítani. N. válaszolt: „Nem figyeltünk egymásra, pedig az a lényeg, hogyha valaki beszél, figyelsz

rá, és nem pofázol.” Ezzel a csoport számára teljesen érthetően fektetett le egy normát.

A státusz és a csoportnormához való alkalmazkodás közötti kapcsolatban nem lehetett egyértelmű szabályszerűséget találni. Az *alacsony* státuszúak alkalmazkodóak voltak. Ez nekünk, a csoportvezetőknek szólt, nem a csoport egészének. A *közepes* státuszúak hol konform, hol nonkonform módon viselkedtek. A *magas* státuszú csoporttagok a helyzetükből következően nagyobb szabadsággal rendelkeztek, és ezért néha megengedhették maguknak a normák áthágását.

4.3.4 Csoportkultúra

„A csoportkultúra a tagokra jellemző értékítéletek, nézetek, szokások és hagyományok együttese” (Olmstead 1959.). A csoportkultúra nagyon nehezen vált le a börtönkultúráról. A börtön rendkívül erős szokás-, norma-, hagyomány- és nézetrendszer ültet el a bentlakókban. Ebbe a közegbe ágyazódott be a csoport. Így óhatatlanul szűrődött át a csoport határain a börtönkultúra. Ahhoz, hogy ne csak a börtönről legyen szó a foglalkozások alatt, 3-4 alkalomnak el kellett telnie. Ahhoz pedig, hogy a tagok tényleges szokásai, magukkal hozott hagyományai, értékei megcsillanjanak a prizonitás szürke lerakódása alatt, legalább 8 találkozássra volt szükség. Tehát ekkor még csak a személyes kulturális háttér jelent meg, és csak ebből lehetett elkezdni összegyűjteni a csoportkultúrát. Ha a csoportkultúrát úgy írjuk le, mint az értékek közös készlete, amely a tagok személyenkénti értékkészletéből áll össze a csoportfolyamatok során, akkor a csoportkultúráról ennél a csoportnál nem beszélhetünk.

4.3.5 Szerepek

A kívülről hozott szerepeket, az őket körülvevő környezeti ingerekre adott válaszok alakították ki. Tehát a börtönviszonyok határozták meg. Ez élesen kirajzolódott a csoportban megfigyelhető alá-fölérendeltségi viszonyokban, amely vetülete volt a börtönhierarchiának. A magasan állóból belső vezető, a rossz státuszúból bűnbak lett.

A bűnbak szerepét F. kapta. Azonban az F. által *eljátszott* szerep nem egyezett a bűnbakéval. Ő leginkább a *feladatra irányuló szerepeket* vállalta fel. Kezdeményezett, mindig ő volt az első vállalkozó, ha több megoldási mód merült fel, az összegző szerepet is megjelenítette, és ő volt a legérdeklődőbb, szívesen kért információt a tagokról, a csoportról, a feladatról. A csoport viszont nem ezt *várta el* tőle. Javaslatait nem fogadták el, ötleteit nem hallgatták meg, sokszor piszkálták, ha megszólalt nem figyeltek rá.

Ennek ellenére ő kitartott a feladatra irányuló aktivitása mellett, és mivel más nem volt a csoportban, aki meghallgatta volna, ezért nekünk mondta el

gondolatait. Tehát a csoport által *elvárt* és az általa *eljátszott* szerep közti eltérés feszültséget szült a csoportban. A keletkezett feszültséget azon vezették le, aki indukálta, így lett F. a *bűnbak* szerepre predesztinálva.

N. belső vezetői minőségéről, és a csoportban megjelenő szerepéről már tettem említést. Az ő kettőssége abban állt, hogy önirányultságú és csoportfenntartó szerepet is játszott. Ha a kedve úgy hozta *kilépett*, máskor pedig igyekezett *összhangot* teremteni.

A másik nagy szerepváltó R. volt, akiről már szintén írtam. Ő egy alig érzékelhető rivalizálásban alul maradt. Így vált belőle *kilépő* és *kitérő*. Szinte csak magával foglalkozott, alig vett tudomást a csoportban történetekről.

Talán G.-ről írtam eddig a legkevesebbet, hiszen nagyon nehéz megragadni az ő szerepét. Sok esetben jelent meg *defenzív tagként*. Egy probléma megbeszélésekor, mikor mindenki elmondta már a véleményét, G. csak kitérően, felületesen válaszolt. A beszélgetés után pedig lekicsinylő megjegyzésekkel elbagatellizálta a mindenki számára fontos témát. Valószínűleg nehezen viselte a feszültséget, és ezért is viselkedett sokszor *feszültségoldóként*, csökkentette a konfliktust, javította a hangulatot csípős, humoros megjegyzéseivel.

L. tipikus *hallgatótag tag* volt. Hallgatása mögött valószínűleg az állt, hogy nehezen fejezte ki magát, és a csoport problémáját nem érezte sajátjának. El volt foglalva tárgyalásaival, zárkaügyeivel. Őt nem várták haza rokonok, barátok, és meggyőződése volt, hogy ha kikerül, újabb bűncselekményeket fog elkövetni. Amikor a többiek megbánóan, vagy óvatosabban nyilatkoztak, kijelentette, hogy azok biztosan nem gondolták végig, amit mondtak, és biztos, hogy belőlük sem lesz más, mint bűnöző.

Végül M., aki fékezhetetlen indulataival fontos tagja volt a csoportnak. Ő is hajlamos volt a *kitérésre*, attól való félelmében, hogyha valamiben részt vesz, érzelmileg bevonódik, reakcióit nem fogja tudni kontrollálni. Vidámságával, „beszólásaival” sokszor oldotta fel a csoportot terhelő feszültséget. Rádásul teljesen nyíltan volt *kapuőr*. Ha érezte, hogy valami nem tetszik a csoportnak vagy önmagának, egyből felvetette, hogy „Játszunk valami más!”.

4.4 A személyiségvonások csoportra jellemző, kiszámított átlagértékeinek összevetése (lásd.: 2.sz. melléklet)

1. Rossz társadalmi alkalmazkodás (SM)

Az első felmérés csoportátlagja **13,5**. A második felmérés átlagértéke **13,83**. Amint a számokból látszik, a különbség elenyésző. Ennek a tünetegyüttesnek a jelentkezése a zavart, vagy a nem megfelelő szocializáció eredménye. A legerőteljesebb szocializációs tapasztalatok a gyermekkorból,

a fejlődés legszenzibilisebb szakaszából valók. Tehát a vizsgált alany ezt már régóta magában hordozza, és mélyen beépült a személyiségébe. Így valószínű, hogy már a letartóztatása előtt is szociális alkalmazkodási nehézségekkel küzdött. Az ilyen személyekre jellemző a negatív énkép fenntartása, félreértettség, boldogtalanság érzése. Általában bizalmatlanok, és problémáikért másokat hibáztatnak. A csoportfoglalkozásokba igen sok önismereti elemet építettünk be annak érdekében, hogy a csoport tagjai realisabb énképet tudjanak magukról kialakítani. A csoportbizalom-építés azt is szolgálta, hogy a szinte mindenki vel szembeni bizalmatlan attitűdjük feloldódjon. A permanens boldogtalanság érzését pedig lazító, humoros és sok aktivitást igénylő játékkal kívántuk megtörni. Ez a minimális, **0,3**-es átlagértéknövekedés mutatja, hogy még közel 30 órás, intenzív és problémacentrikusan célzott csoportos együttlét – a csoportban rejlő terápiás hatást is kihasználva – sem volt elég arra, hogy jobb társadalmi alkalmazkodást tudjunk elérni a tagoknál.

2. Értékorientáció (Vo)

Az első és a második felmérés is ugyanazt az eredményt hozta: **22,33**. Azt nem tudjuk megállapítani, hogy ez az érték relatíve magas, vagy alacsony, mivel nincs standardunk, ezért az értékeket csak egymáshoz viszonyítva vizsgálhatjuk. Annak, hogy nincs különbség, egyrészt az az oka, hogy a program nem tűz ki célul azt, hogy a csoporttagok már meglévő értékstruktúráját megváltoztassa. Azt tartottuk szem előtt, hogy a valós, a személyre ténylegesen jellemző értékrendszert és értékpreferenciákat feltárjuk, és ne a börtön, vagy esetleg a zárka által sugalmazott értékekkel kelljen dolgoznunk. Ezért is használtunk túlnyomó részt önismereti és értékfeltárási módszereket. Másrészt az értéktanulás nagyon hosszú folyamat, és ehhez rendelkezésünkre álló idő rövidnek bizonyult.¹³ Váriné Szilágyi Ibolya szerint az értékek értékrendszerek beépülését, eltanulását a következő tényezők szűrik, közvetítik:

1. Az értékekre vonatkozó explicit tudás, hiedelemkészlet, amely verbálisan adódik át, mint tagadott és elfogadott értékekre vonatkozó ismerethalmaz.

Ez az összetevő erőteljesen megjelent a foglalkozásokon, hiszen egyéni vagy csoportos feladatmegoldások kapcsán, és szabadinterakciós vagy előadásos formában érintettük az értékekről verbálisan átadható tudást.

---

¹³ Váriné Szilágyi Ibolya: Az ember, a világ és az értékek világa Budapest, 1987.

2. Élettapasztalat, melyet mások és önmaguk értékreleváns viselkedésével és következményeivel kapcsolatban megszereztek.

A tapasztalatokról általában a csoportkezdeményezés révén beszéltünk. Így nyílt lehetőség arra, hogy a saját élményeiket és tapasztalásaikat másokkal is megoszthatták.

3. Értelmi és érzelmi feldolgozást igénylő konzisztencia/inkonzisztencia – élmény, amely a tudáskészlet (lásd.: 1.pont), és az élményszerű tapasztalat (lásd.: 2.pont) összehasonlítása során keletkezik.

A program alatt a csoport egészét illetve a csoporttagokat sokszor szembesítettük az általuk vallott értékekkel. Ezt sokszor provokatív módon tettük, mert gyakran nem látták meg a tapasztalat és a tudás közt feszülő inkonzisztenciát.

4. Önismeret és önmeghatározás szükséglete.

Fentebb már említettem, hogy mekkora hangsúlyt fektettünk az önismetre. Összegezve mind a négy összetevőt érintettük, ennek ellenére mégsem következett be változás. Ez azt bizonyítja, hogy 16 foglalkozás során új értékek beépülése nehezen valósulhat meg. Sokkal fontosabb önmaguk ismerete, melyhez elengedhetetlen, hogy tisztában legyenek értékstruktúrájukkal.

A skálaleírás alapján mégis azt mondhatjuk, hogy az elért pontszám (22,33) magas, tehát értékorientációjuk nem a megfelelő irányú. A magas pontszámot elértekre jellemző a nonkonformitás, szabálysértő viselkedés, felelősség hiánya, továbbá mindez korrelál a börtönszeméllyzettel való rossz kapcsolattal. Ha ezekben a személyiségjegyekben a csoport hatására esetleg pozitív változás áll be, az csak később, a társadalomba való visszailleszkedésük kapcsán derülhet ki, és nem közvetlenül a csoport lezárása után.

3. Éretlenség (Imm)

Az első felmérés átlagértéke **17,16**, a másodiké **16**. Ez az **1,16**-os csökkenés jelentős változást mutat az érettség irányába. A skála leírása szerint az éretlen személyek naivak saját és mások motivációjának értékelésében. Hajlamosak elfojtani és elhallgatni problémáikat, és nincs készségük a belátásra. A csoport kialakításakor fontosnak tartottuk a bizalmat és az őszinteséget. Ezt sokszor kellett hangsúlyozni, hiszen a bizalmatlanság ebben a környezetben teljesen természetes. Ahhoz, hogy egy csoporttag nyíltan merjen beszélni a problémáiról, fontos, hogy bízzon a csoport egészében beleértve

csoportvezetőket is. A bizalomléggör egy elég hosszú, a foglalkozások első felét érintő folyamat során jött létre, körülbelül a kilencedik alkalomra. Ez a karácsonyt közvetlenül megelőző találkozás volt. A csoport tele volt feszültséggel, kétellyel, kiábrándultsággal és félelemmel. Ezeket az érzéseket sikerült a felszínre hozni személyes beszélgetésekkel és interaktív, szerepjátékos, strukturált gyakorlatokkal. Ezt követően a problémákat nyíltabban és bátrabban osztották meg a csoporttal, és nem csak velünk, vezetőkkel. A motivációk miértjét állandó konfrontáló kérdésekkel tisztáztuk, és próbáltuk tudatosítani. Ehhez a R.E.T.-ből adaptált elemeket alkalmaztunk. Tisztáztuk a különböző megnyilvánulásokhoz kapcsolódó érzelmeket. A viselkedésre adott érzelmi reakciók adekvátságát pedig szerepjátékokkal értük el.

4. Autizmus (Au)

Ezen a skálán az első felvétel csoportátlag **10,5**, a másodiké **8,3**. A különbség **2,2**, amely a legnagyobb az összes skálát tekintve. A skála konstruálói az autizmust úgy definiálják, mint az egyén hajlandósága arra, hogy gondolkodását túlságosan is a személyes szükségletei, vágyai uralják. Az ilyen személy tervkészítése irreális, gondolkodása nem differenciált, és az Én és a nem-Én határai összemosódnak. A csoportra levetítve ez a jelentős különbség a következő történetekből illetve folyamatokból következhetett. Az egymást követő találkozások során egyre tisztábbá vált a résztvevők számára, hogy a csoport nem csupán az egyéni szükségletek kielésének színtere, hanem a csoportcélok megvalósításának „eszköze” is lehet. Ezek a célok – tehát a csoportcélok – integrálják a személyes célokat is, így az individuális késztetések is kielégülést nyernek. Ennek köszönhetően tanulták meg, hogy a gondolkodás decentralizálható. Ezért iktattunk be minden foglalkozásba együttműködést serkentő feladatot is. A gondolkodás differenciálódását pedig az ébresztette föl, hogyha adódott egy probléma, vagy felvetődött egy kérdés, azt több oldalról is megvilágítva jártuk körül, amelyből következőleg több megoldási út is született. Ezzel azt igyekeztük erősíteni bennük, hogy nem csak egy irányba („sittes” irány) tudnak elmozdulni, amire determináltak érezték magukat. A skála leírása szerint a magas pontszámot elértekre jellemző, hogy azt érzik, hogy valami nincs rendben a gondolkodásukkal. Sokszor kifejezésre juttatják a kétségeiket gondolataikkal kapcsolatban, hogy az abnormális, és nem a társadalmi elvárásoknak megfelelő. Mikor a véleményünket kérték, azt, mint viszonyítási alapot használták, és ha ez eltért az övékétől, azonnal felmerült bennük a kétség, hogy valami biztos nincs rendben velük. Ilyenkor meg kellett nyugtatni a csoportot, hogy csak véleménybeli, vagy hozzáállásbeli eltérésekről van szó, és egy másfajta véleményt akár még megfontolni is érdemes. Az nem célravezető, ha bizonyos különbségek alapján önmagukat szélsőséges, elfogadhatatlan, beilleszkedés-

re képtelen személyeknek tartják, hiszen ez a rájuk nyomott stigmát csak erősíti bennük.

5. Elidegenedés (AI)

Az első felvétel alapján a skála kiszámított átlagértéke **14,16**. A másodiké **12,16**. A különbség szintén jelentős, **2,0**. „Az elidegenedés a bizalmatlanság jelenlétére utal másokkal, különösen a tekintélyszemélyekkel kapcsolatban.” (Jesness 1966.) Fentebb már taglaltam, hogy milyen nagy hangsúlyt fektettünk a foglalkozások során a bizalomlégtör kialakítására, mert a csoport hatékony működésének egyik alap pillérét a bizalmatlanság leépítése, és így az elidegenedési folyamat megállítása jelentette. Úgy gondoltuk, hogy ebben a kérdésben is csak a csoport utóhatására építhettünk, tehát a csoporttagokkal kapcsolatos bizalom, mint modell, meggyökerezik, és később más emberi kapcsolatokban újra tartalommal telítődik. Mint a számokból kitűnik, ez a hatás már a foglalkozások alatt is érezhetővé vált.

6. Manifeszt agresszió (MA)

A csoportfoglalkozások elején felvett kérdőív ezen a skálán mért átlagérték **19,83**, a program befejeztével újra felvett kérdőív átlagértéke pedig **19,5**. A különbség **0,33**. Tehát itt is pozitív változást regisztrálhatunk. A skála elnevezése megtévesztő, mert nem az agresszió nyílt kitöréseivel hozható kapcsolatba, hanem azzal, hogy a személy aggódik az érzelmei nehéz ellenőrzése miatt, szorong érzéseinek kontrollátlanságától, és ezt néha szokatlan konformitással leplezi. Az egyénnek az agresszív feszültség féken tartása problémát okoz, és ezért kényelmetlenül érzi magát. A javulás oka valószínűleg az, hogy a csoportban igyekeztünk erősíteni a nyílt érzelmkifejezést és az őszinte megnyilvánulásokat, bár a tagok ránk való tekintettel – hiszen referenciaszemélynek tartottak bennünket –, a csoportnorma fejlődésének köszönhetően és a szociális kontroll szabályzóerejéből következőleg a nyílt agresszív kitöréseket amúgy is kerülték. Megtanulták, hogy érzelmet kifejezni, frusztrációt átélni, feszültséget levezetni társadalmilag elfogadható módon is lehet. Képessé váltak uralkodni agressziójukon, és valószínűleg ez oldotta fel az agresszív „acting-out”-tal kapcsolatos szorongásaikat.

7. Visszahúzóadás (Wd)

Az első átlagérték **11,83**, a második **12,66**. A változás kedvezőtlen, negatív irányú. A visszahúzóadás arra a manőverre utal, amikor a személy fel akarja oldani az önmagával és a másokkal szembeni elégedetlenségét. Ha a csoport történéseire fordítjuk le a számokat, csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. Az önismeret, mint módszer alkalmazása és fókuszba állítása eredményezhetett olyan jellegű változásokat a személyben, amely az önma-

gával való elégedetlenség irányába hatott. Ha ez a mechanizmus bekövetkezett, akkor érthető a visszahúzódás fokozódása.

8. Szociális szorongás (SA)

Az első felmérés átlagértéke **13,83**, a másodiké **14,83**. Ez szintén negatív irányú változást mutat. A skála leírásában azt olvashatjuk, hogy a magas pontszámú személyek beismerik az idegességet és féltékenységet, úgy értékelik magukat, mint akik érzékenyek a kritikára és „gyávák”. Ezt átfordíthatjuk úgy is, hogy a személy beismeri gyengeségeit, tehát őszintébb önmagával. Ha ez így történt, akkor ez fontos változás, hiszen a börtön körülményei megkövetelik a fogva tartottól az állandó keménységet. Ez sok esetben csak egy kényszerű álarc. A találkozásokon megpróbáltunk minél kisebb teret adni a „börtönös-én” megnyilvánulásainak, és a saját értékekre, a csoporttagokra már korábban jellemző, nem a börtön hatására kialakult személyiségre koncentrálni. Így egy paradox helyzet állt elő, tehát egy pozitív irányú fejlődést a kérdőív negatív változásként értékelt.

9. Elfojtás (Rep)

A program elején lekérdezett kérdőív Rep skálájának átlagértéke **4,5**. A program végeztére ez **0,5**-tel nőtt. Ez a skála olyan érzéseknek a tudatból való kiszorítására utal, amelyeket a legtöbb ember rendszerint átél. A számok alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a foglalkozássorozat végén az elfojtási mechanizmus erőteljesebben jelentkezett a csoportnál. A találkozásokon sok személyes élmény, eddig nem tudatosított érzés is felszínre került, de ezeknek az élményeknek, érzéseknek a feldolgozása nem bizonyult hatékonynak. Tehát a tudatosból kiszorított érzések újra megjelentek, ráadásul új ingerek is érték a csoportot, amely ingerek által kiváltott érzéseket a felszínen tartottuk, és sikertelen feldolgozás következtében mindezek az elfojtás intenzitását növelték. Ezzel magyarázható a Rep skálán elért rosszabb eredmény.

10. Visszautasítás (Den)

Az első átlagérték **10,5**, a második **10,6**. A különbség minimális, de mégis jobb eredményt mutat. Ez az egyetlen skála, ahol a mérsékelt magas pontszám jó emocionális alkalmazkodást és optimizmust jelezhet. A programnak volt egy része, amikor is az érzelmeket állítottuk fókuszba. Szerepjátékokkal és szabad interakciós technikák segítségével közelítettük meg, hogy a különböző helyzetekben melyek az adekvát érzelmek, milyen intenzitású emóciók engedhetők meg különböző élethelyzetekben, és hogy mennyire fontosak az őszinte, hiteles érzelmek. Ezek a gyakorlatok járultak hozzá, hogy a résztvevők érzelmi adaptációs készsége javuljon. A foglalkozássoro-

zat utolsó találkozásain a konkrét célokról beszélgettünk. Ahol is fontosnak tartottuk, hogy mindenki ki tudjon magának jelölni egy elérhető célt, és ismerje a hozzá vezető lépcsőket. Ezzel a jövőbe vetett hitet erősítettük és az optimizmust hangsúlyoztuk.

Aszociális index (Ai)

Az első kiszámított átlagérték **82,16**, a második **69,66**. A különbség jelentősnek mondható. Az Ai egy olyan kiszámított index, amely képes nagy pontossággal előre jelezni a bűnöző magatartást. A magas pontszám olyan viselkedésmódokat fejez ki, amely megszegi az elfogadott társadalmi normákat. A csoport hatékonyságáról és a csoport a személyes változásokra gyakorolt hatásáról, ez az index mond a legtöbbet, hiszen az Imm és a Den skálát kivéve az összes skálát fel kell használni a mutató kiszámításához, a következőképpen:

$$Ai = \text{Sum1} - \text{Sum2}$$

$$\text{Sum1} = \text{SMx} + \text{SM}$$

$$\text{Sum2} = \text{Vo} + \text{Au} + \text{Al} + \text{MA} + \text{SA} + \text{Rep}$$

Tehát, ha a második felmérésen kapott érték alacsonyabb, mint az elsőn kapott, akkor a csoport egészét nézve kisebb az esély a bűnözői magatartás folytatására, és kisebb valószínűséggel fogják a csoportfoglalkozáson résztvevők megszegni az elfogadott társadalmi normákat.

4.5. Személyenként kapott, különböző skálánkénti nyerspont-értékek összevetése

Ebben a fejezetben azokat a skálaértékeket fogom vizsgálni személyekre lebontva, amelyek különös figyelmet érdemelnek, vagy az átlagtól való jelentős eltérés, vagy a két felmérés közti nagy különbség miatt, vagy mert a kapott értékek nem támasztják alá a hipotézisben foglaltakat.

Gabi: Az ő esetében a vizsgálati szempontok szerint három skálát kell kiemelni. Az első említésre méltó az éretlenség (Imm) skálája, melyet több szempontból is nagyító alá kell helyezni. Az első tesztben elért eredmény 12, a másodikban 20. A különbség 8, a változás így negatív, amely az éretlenség irányába mutat. Másrészt az első tesztben elért pontérték a csoportban a leg-alacsonyabb, így lényegesen eltér az itt kiszámított átlagtól, mely 17,16. A második tesztben Gabi a második legéretlenebb a csoportban, 20 ponttal. Az első tesztben ő bizonyult a legérettebbnek, a második felmérésben a második legéretlenebb személy volt. Azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Gabinak volt egy előfeltevése a tesztrel kapcsolatban, miszerint önmagáról egy érett gondolkodású, felnőtt képet kell mutatnia. Az éretlenségi skálához hasonló típusú, tartalmukat tekintve hasonló kérdések tartoznak, s ezt Gabi felismer-

ve az első választól kezdve megpróbált konzekvens maradni az ezekre a kijelentésekre adott válaszaiban. A csoportfoglalkozások alatt Gabi valóban nem úgy ismertük meg, mint felnőtt, érett személyiséget, például csoportos feladatmegoldások során képtelen volt az együttműködésre, az egyéni feladatmegoldásokban pedig megmutatkozott, hogy önállóan sem tud dolgozni, mindig inkább egyvalakit követett, másolt, általában N.-t. Mikor komoly emocionális problémák, kérdések kerültek a csoport elé, akkor ő képtelen volt az érzelmi ráhangolódásra, leginkább csak hártott.

Gabi pontszámai a két felmérésben a Rep skála esetében is nagy eltérést mutatnak. Az első felmérésben 1-et, a lehető legalacsonyabbat, a másodikban 9-et, a csoport legmagasabb pontszámát produkálta. Ilyen óriási negatív változást alig lehetett más csoporttagoknál tapasztalni. Ha a Rep skálán valaki ennyire alacsony pontot ér el, akkor egy olyan személy vonásai rajzolódnak ki, aki bátran megjeleníti dühét, ellenszenvét, tehát egy olyan attitűdöt képvisel, amely a börtönrendszerben ahhoz szükséges, hogy az egyénnek jó státuszt biztosítson. A tesztben is ezt a képet próbálta magáról kialakítani, erősíteni. Sokszor felülemelkedett azokon a kérdéseken, amelyeket a csoport többi tagja fontosnak tartott. A kezdeti megnyilvánulásai alapján egy „vagány” képe rajzolódott ki bennünk róla (késeléses sztorik, verekedés, mindez érzelmi töltéssel mentesítve), majd a későbbi találkozások során ezeknek a történeteknek a vadsága mérséklődött, majd a végső fordulópontot az jelentette, amikor őszintén beszámolt apja haláláról, kettejük korábbi viszonyáról.

Az Ai skálán elért első érték messze a legmagasabb, 129, a második pedig 83, mely még mindig a második legmagasabb a csoportban. A skála konstruálói szerint az ezen a skálán elért magas pontszám olyan viselkedésre utal, amely áthágja az elfogadott társadalmi normákat. Ez a normaszegő viselkedés a csoportban is sokszor megjelent Gabinál, destruktív viselkedésben, játékszabályok áthágásában, kikapuk keresésében volt ez tetten érhető. Nem vette észre, hogy a csoport az ő érdekeit is szolgálja, számára a céltól függetlenül az vált fontossá, hogy szembe helyezkedjen velünk (a csoportvezetőkkel), akik számukra olyan normákat képviseltek, amelyek igen sokban eltérnek a benti körülmények szabályaitól, elvárásaitól. Ez az állandó szembenállás mutatkozott meg az Ai skálán elért magas pontokban.

Marci: Az ő esetében az értékorientációs (Vo) skálát kell kiemelni, mely az első felmérés alkalmával 22 pont, a második alkalmával 29 pont lett. Ez negatív változást mutat, melynek hátterében az állhat, hogy a második teszt kitöltése során sokkal meggondoltabban, reálisabban választott. A foglalkozások alatt Marcinál olyan személyiségvonások mutatkoztak meg, melyeket a skála leírásában a magas pontszámú személyeknél lehet tapasztalni. Kiderült számunkra, hogy Marci kapcsolati rendszere meglehetősen problémák-

kal terhelt, konfliktus-megoldási stratégiái kezdetlegesek, szélsőségesek, és az események kimenetelében illetve az életében bekövetkező változásokban nagy hangsúlyt fektet a véletlenekre, a sorsra, a szerencsére. A második tesztben mért skálaérték sokkal realisabban mutatja személyiségének ezen oldalát.

A Rep skálán szintén negatív változást mutat az ő személyisége, az első teszten 3, a másodikon 9 pontot ért el. Ezt a nagy negatív különbséget ugyanazon tendenciával lehet magyarázni, mint Gabinál.

Marcinál is az aszociális index rosszabb eredményt mutat a második felmérésnél, mint az elsőnél. Az önismereti gyakorlatok, és a hozzá érkező visszacsatolások eredményeképpen ráébredt arra, hogy indulatossága (melynek jellemzőségét eleinte tagadta, vagy nem ismerte fel), és egocentrikus gondolkodása meggátolja őt abban, hogy a normákat elfogadja, interiorizálja, és betartsa. Tehát az Ai-n a második felmérésen kapott magasabb érték a realisabb énkép kialakulásának folyamatát jelzi.

Norbi: Minden skálaértéket tekintve a változás pozitív és negatív irányai is megmutatkoznak. A különbségek igazából csak néhány pontértéket jelentenek. Norbi belső vezetői szerepe a csoportban is azt mutatja, hogy a legkiegyensúlyozottabb személyről van szó a csoport viszonylatában. Továbbá az első teszt kitöltésénél ő nem tartott attól, hogy az eredményekből messzemenő következtetéseket fogunk levonni az ő személyiségére vonatkozólag, hiszen korábban már ismert minket és céljainkat a csoporttal, míg a többiek a bizonytalansági helyzetben törekedhettek arra, hogy jó képet fessenek magukról.

Lajos: Az ő eredményeit vizsgálva csak az SA és a Den nőtt, mindkét esetben csupán két-két pontszámot. Az első kérdőívben viszont igen magas pontszámot ért el a Vo skálán, 32-t. A második felméréskor viszont már teljesen az átlaghoz közeli értéket számítottunk nála, 23 pontot. Lajos olyan szubkulturális környezetből érkezett, mely valóban olyan alacsonyabb társadalmi rétegekre jellemző viselkedésformákat, attitűdöket közvetített számára, melyekről a skálaleírás beszámol. A börtönben azonban ez a zárt mikroközösség nem vette már őt körül, kénytelen volt világnézetét kiterjeszteni más rétegekből származókra is, képessé kellett válnia arra, hogy másokkal is szót értsen. A csoportfolyamat vége felé többször is utalt erre a benne zajló változásra.

Feri: A legfeltűnőbb negatív tendenciát az elidegenedési (Al) skálán figyelhetünk meg. Az első felmérésen 9, a másodikon 14 pontot számoltunk esetében. Ez az erőteljes elidegenedési (bizalmatlansági) folyamat valójában

nem a csoporttörténetekkel hozható összefüggésbe. Ő igen nyitott volt, s ezért sok mindenről beszámolt, ami az életére hatást gyakorolt. Többek között azt is figyelemmel kísérhettük, ahogyan az ügye a bírósági tárgyalásokon alakult. Az utolsó találkozások egyikét megelőzően számára kedvezőtlen fordulatot vettek az események (fogva tartási időtartam hosszabbítás, családi konfliktusok). Ezeknek a hatásoknak köszönhetően megrendült az emberekbe vetett bizalma, és már a csoport ez irányú korrigáló hatása nem érvényesülhetett.

Robi: Az SA és a Wd kivételével, ahol a két teszt eredményei ugyanazok lettek, minden más skála esetében pozitív változást találtunk. A róla szerzett első benyomások alapján Robit egy határozott, igen jó státuszú, jó intellektusú, kezdeményező csoporttagként ismertük meg, akiről azt feltételeztük, hogy hamar a csoport vezetőjévé válik. De a csoport nem fogadta őt el vezetőnek (lásd.: Szerepek alakulása c. fejezet), másrészt olyan erővel telepedett rá a fogva tartottság minden nehézsége, és a családjától való távollét érzése, hogy ez megtörte, és szabályalkotóból szabálykövetővé vált. Ezt tükrözi az Ai skálán nála mért nagy különbség.

5. A kutatás eredményei

5.1 A feltételezés érvényessége

A hipotézis: Felteszem, hogy az általam, egy speciálisan börtönre kidolgozott személyiségfejlesztő eljárás kimutatható változást okoz a következő személyiségi jellemzőkben: érettség, a gondolkodás differenciáltsági foka, bizalom, az érzelmek kifejezés adekváttsága, feszültség levezetés, önismeret, a társadalomhoz való alkalmazkodás, vagyis növeli a közösségekbe való beilleszkedési képességet és a szociális adaptációt.

A csoportprogram során, és a program befejezte után történő összegzés alkalmával úgy láttuk, hogy az általunk összeállított foglalkozássorozat bizonyos faktorokban valóban változást hozott a csoport tagjainak viselkedésében, személyiségében. Ez a csoportdinamikai folyamatokban, és a kérdőívek kiértékelése után kapott mérési eredményekből is látszik. A csoportdinamikai elemzésből (4.3) kitűnik, hogy a kutatott csoport végigjárta azt az utat, amelyet egy személyiségfejlesztő csoport a csoporttá váláskor bejár.

Őt skálánál regisztráltunk negatív változást, melyek a *rossz társadalmi alkalmazkodás*, a *visszahúzódás*, a *szociális szorongás*, az *elfojtás*, és a *viszszautasítás* személyiségbeli dimenzióit mérik. Az ezekben tapasztalt tendencia tehát a hipotézisben foglaltakat nem támasztja alá. A kapott adatokat azonban óvatosan kell kezelni, hiszen ezek egy igen kis létszámú (6 fős)

mintán felvett kérdőív különböző skálái esetében kiszámított átlagértékek. Ráadásul a skálának magyar standardja sincs, ezért nyerspont-értékekkel dolgoztunk, tehát az egy-két pontos eltérés a nyerspont-értéki számításnál a standardizálási szakaszban már ugyanabba a kategóriába esik. Az *értékorientáció* skálánál változás nem mérhető a csoportátlag szintjén, a maradék öt skálánál viszont a különbség pozitív változást feltételez. Ezek a skálák: *éretlenség*, *autizmus*, *elidegenedés*, *manifeszt agresszió* és az *aszociális index*. Az utóbbit azért szükséges kiemelni, hiszen ez az összes skála eredményeit magába foglaló, kiszámított index. Itt a változás igen pozitív és jelentős.

Ha a két kérdőív kiszámított eredményeiben különbségek mutatkoznak, akkor az személyes változásokra utal. A személyes változások a két felvétel közötti időszakban történtek, és ebbe az intervallumba iktattuk be azt a látszenen reszocializációs célú csoportfoglalkozás-sorozatot, melynek hatására voltaképp a résztvevő személyekben különböző változások mentek végbe. A személyes változást empirikusan a kérdőív számérték különbségeivel tudjuk kimutatni. A változás előidézőjét és indukálóját, tehát a csoportot magát és a csoportprogram hatékonyságát ezek a mutatók minősítik. Tehát a csoport által elért hatás sok tekintetben pozitívnak bizonyult. A csoport pozitív effektusait a tagokra nézve a kérdőív mutatói nem reprezentálják. A csoport-élmény, a bizalom, az együttműködés, az új ingerek, a pozitív minta mind olyan tényezők, melyeket empirikus eszközökkel nem tudunk mérni, ezért vált szükségessé a hatékonyság bizonyítására a részletes csoportdinamikai elemzés, és a sokszor tudományos szempontból megkérdőjelezhető, szubjektív tapasztalás.

Tehát az alapfeltevésben megjelölt személyiségi változókban jelentős változást produkált az egyedien zárt intézményi körülményekre tervezett csoportprogram.

5.2 A kutatás kiterjesztése, továbbélése

A büntetés-végrehajtási intézmények feladatkörének egyik sarkalatos pontja a reszocializáció. Az intézményi keretek sem anyagilag, sem szak-képzettség szempontjából nem teszik lehetővé ennek a feladatnak a magasabb szinten való elvégzését. A börtönben dolgozó nevelőtestület létszáma és szakmai kompetenciája nem ad lehetőséget arra, hogy az adminisztratív tevékenységen túl reszocializációs, pedagógiai célú feladataikat is el tudják látni. A btk. alapszemlélete szerint mind a büntetésnek, mind a nevelésnek egyenlően fontos szerepet kellene kapnia az intézmények programjában. Ám ez kevésbé valósulhat meg, és sajnos a büntetés oldalára billen a mérleg. Mindezek miatt válik szükségessé az, hogy az intézményekben folyjék olyan munka, melyet külső szakemberek bevonásával, az előzetes fogva tartottakkal végeznek, a nevelőkkel együttműködve, az ő munkájukat kiegészítve. A

büntetés-végrehajtás reformját és struktúráját megváltoztatni nem a mi kompetenciánk, ezért ott kell beavatkoznunk, ahol erre egy adott intézmény lehetőséget biztosít, és ahol a legsürgősebb a közösségi intervenció, s mindezeket civilszervezetek, alapítványok, és egyéb segítő intézmények bevonásával kell megvalósítanunk. Egy ilyen program életképes működéséhez elengedhetetlenül fontos a szociális szakembereket képző intézmények bevonása. Ezek a szakok, tanszékek, képzések delegálhatnak már végzett szakembereket, vagy tanulmányi gyakorlatukat teljesítő hallgatókat, felvállalva az ezt a munkát elvégzők szupervízióját.

Az általunk kidolgozott programsorozat erre a problémakörre kínál részleges megoldási javaslatot. Ennek alapja a képzésben kapott elmélet és gyakorlati ismerethalmaz, melyre ráépül az általunk kidolgozott, a börtönrendszerre adaptált, a sajátosságokat figyelembe vevő eszköztár. A program segítségével, melyet egy éves börtönben szerzett csoportvezetési tapasztalatok birtokában dolgoztunk ki, nagymértékben növelhető a fogva tartottak reszocializációs képessége, illetve csökkenthető a bezártság okozta frusztráció, agresszió mértéke, és szinten tartható a fogva tartottak mentálhigiénés állapota.

A program fennmaradásának, megerősödésének és továbbélésének alapvető feltétele, hogy a szociális szféra minden szakmai szintje minél szélesebb körben megismerje ezt a problémagócot, és nyitott legyen az itt jelentkező gondok megoldására. Ám egy program akkor kerülhet elindításra, ha az már kipróbált, és a hatékonysága empirikus eszközökkel is bizonyított. Ahhoz, hogy széles szakmai körben is ismertté és elfogadottá válhasson ez a kezdeményezés, sokkal nagyobb mintán dolgozva kellene a vizsgálatot elvégezni, és a mintát ki kellene terjeszteni minél több bv. intézményre, és minél több előzetes fogva tartottra. A vizsgálatok eredményei, szubjektív tapasztalásaink és a program kiterjesztésének lehetősége előre vetítik az ilyen, és az ehhez hasonló programok létjogosultságát a hazai kriminológia tudományban és ezek beépülését a büntetés-végrehajtás mindennapos gyakorlatába.

6. Felhasznált irodalom

- Barczy Magdolna: A csoportok hatékonysága, és a személyes változás. Animula, Bp., 1997. ISBN 963 408 078 2
- Berne, Eric: Sorskönyv, az Emberi játszmák folytatása. Háttér Kiadó, Bp., 1997. ISBN 963 8128 68 2
- Dr. Boros János–Dr. Csetneky László: Börtönpszichológia. Rejtjel Kiadó. Rendőrtisztai Főiskola, Bp., 2000.
- Büntetőpolitika, bűnmegelőzés. Szerk.: Göncöl Katalin. ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke, Bp., 1994. ISBN 963 462 895 8
- Csoportlélektan. Gondolat, Bp., 1980. ISBN 963 280 8053

- A csoportterápia elméleti és gyakorlati kérdései. Szerk.: Popper Péter. Akadémiai Kiadó, Bp., 1984. ISBN 963 3401 0
- Esélyteremtés a pedagógiában. Szerk.: Dr. Estefánné Dr. Varga Magdolna–Dr. Ludányi Ágnes. Eger, 2001. Élettörténet és megismerés (szöveggyűjtemény) Scientia Humana, Bp., 1998. ISBN 963 84 7121 2
- Farkas Ákos: A büntető igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságának alapkérdései, avagy hatékonyá tehető-e az igazságszolgáltatás? A Magyar Kriminológiai Társaság 1993.december 3-i ülésén elhangzott előadás. Kézirat. Budapest, 1993.
- Fonyó Ilona: „Csoportdinamika és Önismeret” in. Rudas János (szerk.), Önismereti csoportok. Tömegkommunikációs Központ, Bp., 1984. (Tanfolyamok)
- Kriminálpszichológiai szöveggyűjtemény. BM Kiadó, Bp., 1996.
- Szőnyi Gábor: Beilleszkedési zavarok irányába veszélyeztetett serdülők pszichológiai megközelítése: A terápiás kiscsoport szerepe Lewin, Kurt.: Csoportdinamika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1975.
- Lőrincz József-Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. Büntetés-végrehajtás O.P., Bp., 1997. ISBN 963 03 4349 9
- A pedagógus hivatásszemélyisége. Szerk.: Bagdy Emőke. KLTE Pszichológiai Intézet, Debrecen, 1997. ISBN 963 472 220 2
- Pataki Ferenc-Hunyadi György: Csoportkohézió. Akadémiai Kiadó, Bp., 1972.
- Pszichodiagnosztikai Vademecum. Szerk.: Mérei Ferenc–Szakács Ferenc. Tankönyvkiadó, Bp., 1991.
- Rudas János: Delfi örökösei. Kairosz Kiadó, 1990. ISBN 963 9137 54 5
- Személyiségfejlesztés I. Szerk.: Telkes József. Közművelődés Háza és a Magyar Népművelők Egyesülete, Tatabánya, 1989.
- Szociális munka elmélete és gyakorlata IV. Szerk.: Hegyesi Gábor–Kozma Judit–Szilvási Léna–Talyigás Katalin. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Bp., 1997.
- Szőnyi Gábor: Az ún. non-direktivitásról és a csoport-pszichoterapeuta néhány technikai dilemmájáról. Magyar pszichológiai Szemle, No.35. 1978.
- Szőnyi Gábor: A csoportanalízis. Magyar Pszichológiai Szemle, No.1. 1989.
- Váriné Szilágyi Ibolya: Az ember, a világ és az értékek világa. Gondolat Kiadó, Bp., 1987.

1. sz. melléklet

KÉRDŐÍV

Kitöltési tanácsok:

Ebben a kérdőívben 155 kijelentést találsz. Olvasd el mindegyiket, és egyenként ítéld meg, hogy véleményed szerint igaz-e az állítás, vagy sem.

A VÁLASZLAPON számok vannak 1-től 155-ig. Mindegyik szám mellett két üres kocka van: az egyik az I betű alatt, a másik az N betű alatt. Az I azt jelenti, hogy igaz, az N pedig azt, hogy nem igaz. A kockába kell beírni a véleményed a következőképpen. Ha pl. az első állítás szerinted igaz, akkor az I alatti kockába tegyél egy X-et (mint a LOTTÓ-ban). Ha úgy gondolod, hogy a kijelentés nem igaz, akkor az N betű alatti kockába tegyél egy X jelet, és így tovább minden kijelentés esetében. A VÁLASZLAP számai a kijelentések sorszámát jelentik.

Nincs jó, vagy rossz válasz, kizárólag a saját véleményed fontos. Minden esetben jelöld meg valamelyik kockát, még akkor is, ha nem vagy teljesen biztos, hogy az állítás igaz-e, vagy nem igaz. Ez a vélemény csak egyféle lehet, tehát nem szabad a szám mellett lévő mindkét kockába X-et tenni.

Mindig választanod kell!

Kijelentések:

1. Ha az ember bajban van, legjobb, ha hallgat róla.
2. Idegesít, ha nagyon sokáig nyugton kell ülnöm.
3. Gyakran keveredem verekezésbe.
4. Mindig túl sokat tépelődöm, hogy hogyan cselekedhetnék helyesen.
5. Mindig ugyanazzal a baráti társasággal szeretek lógni.
6. Jobb fej vagyok, mint a legtöbb fiú, akit ismerek.
7. Kiborít, hogy akadnak gazemberek, akik megússzák szárazon.
8. Könnyen megbántódom, ha összeszidnak, vagy megbírálnak.
9. A legtöbb rendőr segíteni akar az embernek.
10. Néha úgy érzem, hogy szeretnék megverni valakit.
11. Ha valamit megparancsolnak nekem, általában épp az ellenkezőjét szeretném csinálni.
12. A legtöbb ember csal egy kicsit, hogy pénzhez jusson.
13. Az ember sosem tudja, mikor bolondul meg, vagy mikor éri valami baj.
14. Ha nem tetszel a rendőröknek, megpróbálnak valamiért elkapni.
15. Legjobb, ha az ember nem bízik meg másokban.
16. Néha úgy érzem, nincs szükségem iskolai végzettségre.
17. Néha úgy érzem, valójában nincs otthonom.
18. Úgy tűnik, az emberek gyakran előnyben részesítenek egy bizonyos személyt másokkal szemben.
19. Sohasem hazudok.
20. A legtöbb rendőr fafejű.

21. Izgat, hogy az emberek mit gondolnak rólam.
22. A magamfajta ember először üt, aztán kérdez.
23. Nagyon különös és furcsa gondolataim vannak.
24. Haverok nélkül nemigen érzi jól magát az ember.
25. Ideges vagyok, ha szívességet kérek valakitől.
26. Ha rajtam múlt volna, otthagytam volna az iskolát.
27. Jó balhé néha ellopni valamit.
28. Gyakran észreveszem, hogy erősen ver a szívem, amikor faggatnak.
29. Ha nagyon megdühödöm, bármi kitelik tőlem.
30. A nők barátságosabbnak és boldogabbnak látszanak, mint a férfiak.
31. Nem esik nehezemre, hogy idegenekkel beszélgessek.
32. A rendőrök sok mindenbe beleütik az orrukat, amihez semmi közük.
33. Úgy tűnik, sok apa nemigen törődik azzal, hogy a gyereke érzelmeit megbántja.
34. Titokban egy csomó dologtól félek.
35. Hozzám majdnem mindig igazságtalanok.
36. Úgy látom, mások könnyebben tudják intézni dolgaikat, mint én.
37. Azt hiszem, olyan vagyok, akinek egy csomó apró dologtól is „felmegy a vérnyomása”, amik valójában nem érdemelnének figyelmet.
38. Csak a csecsemő sír, ha fáj valamilye.
39. A legtöbb felnőtt igazán nagyon rendes.
40. Egy verekezésben győzni egyike a legjobb dolgoknak.
41. Sok különös dolog történik velem.
42. Annyi barátom van, amennyi kell nekem.
43. Imádok embereket feldühíteni és kiborítani.
44. Manapság egy kis rosszalkodásból (csínytevésből) egész bűnügyet csinálnak.
45. Szórakoztató volna, ha bevásárló központban, vagy játéktérben dolgozhatnék.
46. Apám túlságosan elfoglalt ahhoz, hogy sokat törődjön, és sok időt töltsön velem.
47. Néha minden ok nélkül szédülést érzek.
48. Az emberek felnőtt lányokat és fiúkat időnként úgy kezelnek, mintha csecsemők lennének.
49. Rosszul esik, ha összeszidnak, vagy bírálnak.
50. Ha rosszul mennek a dolgok, az ember nem sokat tehet ellenük.
51. Ha a családban valaki bajba kerül, jobb fedezni, mint feladni a rendőrségen.
52. Úgy érzem, semmire sem tudok sokáig odafigyelni.
53. Úgy látszik mindig rosszul sül el, ha jó akarok lenni.
54. A legtöbb ember zsarnokoskodó és aljas.
55. Nem érdekel, hogy az emberek szeretnek-e, vagy sem.
56. Bárhol vagyok, úgy érzem, jobb volna valahol másutt lenni.
57. Időnként feldühödöm.

58. Szerintem az ember 14 éves korában elég érett ahhoz, hogy dohányozhasson.
59. Szerintem a legtöbb szülő túl szigorú.
60. Ha valaki valami aljasságot követ el ellenem, megpróbálom visszaadni neki a kölcsönt.
61. Szinte soha nem lehet elhinni azt, amit a szülők mondanak.
62. Van bennem valami egészen közepszerű vonás.
63. Nem hinném, hogy valaha is sikeres ember leszek, vagy sokra fogom vinni.
64. A rendőrök általában piszokul bánnak az emberekkel.
65. Rendszerint nem tudok elfoglaltságot találni.
66. Nehezen mutatom ki az érzéseimet más emberek iránt.
67. Gyakran magányosnak, és szomorúnak érzem magam.
68. Nem izgat, ha ugratnak, és szórakoznak velem.
69. Általában alig történik valami.
70. Gyakran teszek olyat, amit a hozzátartozóim szerint nem kellene.
71. Jó móka, ha az ember megkergetteti magát a rendőrökkel.
72. Sokan rosszat mondanak rólam a hátam mögött.
73. Szeretném, ha nem lennék ilyen szegénylős, és félénk.
74. Úgy veszem észre, hogy az emberek arra számítanak, hogy valami bajba keveredem.
75. Mindenkit szeretek, akit csak ismerek.
76. Mások boldogabbak, mint én.
77. Ha lenne egy kocsim, minden rendben volna.
78. Igazán nincs sok olyan problémám, amin rágódni kellene.
79. A legrémesebb dolog, amit el tudok képzelni, ha beszarinak neveznek.
80. Mikor egyedül vagyok furcsa dolgokat hallok.
81. Ha a banda bajba kerül, mindenkinek ki kell tartania egy azonos szöveg mellett.
82. Gyakran fáj a fejem.
83. A nevelőknek mindig vannak kedvenceik, akik mindent megúsznak.
84. Mindennap rengeteg érdekes dologgal találkozom.
85. Jobban szeretek egyedül lenni, mint másokkal.
86. Rosszul bírom, ha ugratnak, vagy szórakoznak velem.
87. Úgy érzem, nem érdekel eléggé, hogy mi történik velem.
88. Soha nem szoktam dühös lenni másokra.
89. Mindig azt kívánom, bárcsak történne valami izgalmas.
90. A rendőrök és a bírók mást tesznek, mint amit mondanak.
91. Nehezemre esik, hogy a szüleimnek a bajaimról meséljek.
92. Mindenki szeret, aki csak ismer.
93. Általában könnyebb valami rosszat tennem, mint a jószándékomat kimutatnom.
94. Túl sokan szeretik megjátszani a nagyot és erőset.
95. Mindig mindenkihez kedves vagyok.

96. Korán kell felkelnie annak, aki a nagyobb májer (jobb) akar lenni nálam.
97. Gyerekes dolognak tartom, ha valaki a problémáit egy idősebb emberrel beszél meg.
98. Úgy érzem nem bűn csaló boltosoktól lopni.
99. Sohasem hátrálnék meg egy verekedéstől.
100. Sok sötét dolog jár a fejemben, amiről mások nem tudnak.
101. Sok hülyeséget megteszek, ha valaki felbízgat.
102. Félek, ha mások előtt kell beszélnem.
103. A szülők nyaggatják, és piszkálják a fiatalokat.
104. Szeretnék egyszer egy versenyautót vezetni.
105. Többet ülök és ábrándozom, mint kellene.
106. Gyakran rossz a gyomrom.
107. Otthon gyakran kaptam büntetést olyasmiért, amit el sem követtem.
108. Otthon mindig boldog vagyok.
109. Éjjel, ha nincs semmi dolgom, szeretek lelépni otthonról, és egy kis izgalmat keresni.
110. Sok nő aljasnak, és zsarnoknak tűnik.
111. Úgy látszik senki sem ért meg engem, és az érzéseimet.
112. A legtöbben azért kerülnek bajba, mert nincs szerencsájuk.
113. Mindig kedves vagyok.
114. A szüleimmel éppen olyan könnyen tudok beszélgetni, mint a korombeliekkel.
115. Néha nem szerettem az iskolát.
116. Ha előbbre akarsz jutni, nem szabad túl sokat törődni a többiekkel.
117. Időnként úgy érzem, hogy apróságok miatt is szét tudnék robbanni.
118. Ha bajban vagyok, nem bánom azt sem, ha hazudnom kell.
119. Egy fiú, aki nem verekszik, nem is jó srác.
120. Manapság erőszakosnak kell lenni, ha boldogulni akar az ember.
121. Nagyon sokat tépelődöm.
122. Ha az ember nem tartozik szorosan a bandához, bajba juthat.
123. Azt hiszem jobb a külsőm, mint sok másnak az én koromban.
124. Tele van a fejem sötét gondolatokkal.
125. Ha bajba jutottál, nem igen próbálnak segíteni rajtad.
126. Néha, ha a hozzátartozóim azt mondják, hogy ne tegyek valamit, csak azért is a saját fejem után megyek, és megteszem.
127. Legjobb nem töprengeni a problémákon.
128. Szinte soha nem vagyok izgatott, vagy rémült.
129. Ha valami rossz történik, mindig inkább magamat okolom érte, mint másokat.
130. A fejesek általában ellenem vannak.
131. Túl nehezen döntök.
132. A legtöbb ember, aki olyan tökéletesen cselekszik, csak megjátssza a nagyot.
133. Ha egyszer a szerencse ellened fordul, nem sokat tehetsz.
134. Könnyen elfáradok.

135. Azt hiszem, anyámnak sok mindenben szigorúbbnak kellene lennie.
136. Szeretek olvasni és tanulni.
137. Akkor is egyedül érzem magam, ha emberek vannak körülöttem.
138. Könnyen lepipálok másokat.
139. Mindig utálok, ha szívességet kell kérnem valakitől.
140. Gyakran vannak légzési nehézségeim.
141. Mindig érdekelt, hogy milyen az iskolai előmenetelem.
142. Az alakomhoz képest elég erős vagyok.
143. Az emberek soha nem adnak egyenlő esélyt nekem.
144. Mindennél jobban szeretek ábrándozni.
145. Az egyetlen módja annak, hogy az ember elintézzon valamit, ha kiharcolja.
146. Ideges vagyok.
147. Gazdag embertől lopni nem is olyan nagy bűn.
148. Úgy látom, hogy a szüleim azt hiszik, hogy csavargóként fogom végezni.
149. A dolgok nem tűnnek valóságosnak nekem.
150. Félek a sötétől.
151. A családok túl sokat veszekszenek.
152. Néha mintha belemásznék a bajba, mintsem megpróbálnám távol tartani magam tőle.
153. Azt hiszem, valami baj van a fejemmel.
154. Nagyon hamar dühbe gurulok.
155. Ha bajba jutok, az rendszerint az én hibám.

2. sz. melléklet

AZ ELŐKUTATÁS SORÁN TAPASZTALT SAJÁTOSSÁGOK

1. A csoport szerkezete:

- zárt
  - kis létszámú (6-8 fő)
- } személyes figyelem iránti fokozott igény

2. A csoportalakulás folyamata:

- lassú
- túlsúlyban az önirányultságú szerepek
- fokozott ellenállás csoporttal, témával, vezetővel szemben

3. Prizonitás (börtönösség):

- statikus, a csoportdinamika ellen ható hierarchia

4. Csoportvezetés:

- vegyes (férfi-nő), páros – nemi szerepek modellértékűsége

5. A vezetés során kiadott instrukciók:

- érthető
- szóbeli
- többször megismételt (nagy intellektuális különbségek, pl. analfabétizmus)

6. Közvetlen fizikai környezet:

- tág, ingerdús, mozgásos feladatok elvégzésére is alkalmas helység

7. Intézményi környezet:

- a működési keret meghatározója → szabályok betartása
- az intézmény részéről nyitottság és együttműködés